

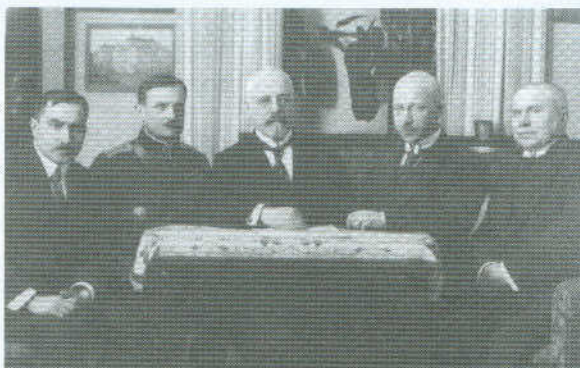
Estlands-nytt

Utgitt av Norsk-estisk forening

Statlige dokumenter

Av Jostein Langmyr

Like før sankthans mottok riksarkivet i Estland en dokumentforsendelse fra Sverige. Den bestod av originaldokumenter som tilhørte den estiske staten. De hadde vært oppbevart i Stockholm siden utbruddet av annen verdenskrig. Det gjaldt blant annet originalteksten til den fredsavtalen mellom Estland og Sovjetrussland som ble underskrevet i Tartu 2. februar 1920. Et annet viktig dokument var baseavtalen fra 1939 i rødt omslag.



Esterne som skrev under fredsavtalen med Russland 1920. Fra venstre Ants Piip, Jaan Soots, Jaan Poska, Julius Seljamaa og Mait Püüman

Sovjet og Tyskland inngikk 23. august 1939 en ikkeangrepspakt, kalt Hitler-Stalin- eller Molotov-Ribbentrop-pakten alt etter om en legger vekt på hvem som stod i ledelsen for staten eller hvem som helt konkret satte navnet sitt på dokumentet. Denne pakten inneholdt en hemmelig tilleggsprotokoll som delte Øst-Europa i interessefærer.

→ side 4

Bryllaup i Estland

Av Turid Farbregd

I Estland gifter folk seg som aldri før. I alle fall er det lenge sidan dei har vore så ivrige som no. Tradisjonelt er bryllaupet ein av dei store festane i livet til den einskilde. Samtidig hørde bryllaupa i tidlegare tider med til dei viktigaste hendingane i landsbylivet. Naturleg nok har mange skikkar vore knytta til bryllaupet. Vi skal her sjå litt på korleis dei gjorde det på den estiske landsbygda for hundre år sidan og korleis det vart gjort i det sørlege Estland 22. juni i år då det vart feira eit estisk-norsk bryllaup.

→ side 3

Estlands-nytt

Allment tidsskrift for Estlands-interesserte

Utgiver: Norsk-estisk forening

Redaksjon:

Turid Farbrege, Granvågen 14 A 36, FI 00270 HELSINGFORS,

tlf.: +358 9 477 1 488, e-post: turid.farbrege@kolumbus.fi

Else-Jannike Kuum, Vækerø terr. 10 B 0282 OSLO, tlf.: 22 50 63 86.

Ombrekking og trykking: V&S Trükitööd, Metalli 11, EE 10615 TALLINN,

tlf. og faks: +372 67 20 825.

Redaksjonen avsluttet 15.8.2002. Stoff til neste nummer må være redaksjonen i hende

senest 15.1.2002. Sendes til e-postadressen over.

Annonsepriser: 1/1 side kr 1 200, 1/2 side kr 600 og 1/4 side kr 400.

Av innholdet

Statlige dokumenter.....1	Fuglenes Grand Prix.....13
Bryllaup i Estland.....1	Religion og trussamfunn14
Tolking mellom estisk og norsk6	Kirkebrann.....15
Presidenten skaper presedens7	Samboerskap37
Den estiske krona 10 år8	Kurs i estisk.....41
Tårna i Tallinn11	Estisk litteraturhistorie44

Fra redaksjonen

Med gode menneskers hjelp har vi kommet i land med enda et nummer. Takk til vennlige bidragsytere, og takk til alle som har gitt positive tilbakemeldinger. Faktisk har det igjen vært bare godord. Tidsskriftet er interessant, nyttig, osv. Takk, mange takk! Kanskje dere kunne være litt mer konkrete? Hva er det dere setter pris på, og hva kunne vært enda bedre?

Dette er det andre nummeret av Estlands-nytt som er trykt i Tallinn. Vi merker allerede at ting begynner å gå seg til. De dyktige medarbeiderne på trykkeriet legger seg virkelig i selen for at tidsskriftet skal se like vakkert ut som før.

En stadig større del av informasjonen i verden blir tilgjengelig på internett. Foreningen var bekymret for at kanskje mye arbeid og ressurser ble investert i en gammeldags trykksak når mye mer kunne bli sagt mye billigere på et nettsted. Derfor ble den tanken luftet i fjor at kanskje Estlands-nytt burde legges ned. Reaksjonene fra leserne var til dels ganske sterke. Med andre ord: Mange syns at de trenger bladet. Vi oppfordrer alle disse til selv å delta mer aktivt ved å sende inn stoff og forslag til temaer som de vil ha behandlet i spaltene. Samtidig minner vi om at foreningen nå har et nettsted som er i rivende utvikling. Det blir stadig lagt ut nye ting. Derfor oppfordrer vi alle som har mulighet for det, å se innom på <http://www.partapuoli.com/Eesti/>

Bryllaup i Estland

fra side 1

Det vart i gamle dager lagt mykje større vekt på tradisjonane. Alle ting skulle gå for seg etter eit hevdvunne mønster. Det gamle estiske samfunnet var svært lagdelt. Denne delinga gjekk for ein stor del etter etniske grenser. Estland kom under russisk styre med freden i Nystad 1721. Det var likevel den baltisk-tyske adelen som sat med jord og eigendom. Estarane, som utgjorde det store fleirtalet av folket, var for det meste liveigne bønder, avhengige av dei mektige godseigarane. Ein kan seia at i Estland begynte oppløysinga av gamle skikkar i og

med at det gamle føydalsamfunnet vart oppløyst. Liveigenskapen vart offisielt avskaffa i provinsen Estland så tidleg som i 1816, og tre år seinare i Livland. (Som vi vil minnst, vart Livland i 1918 etter etnisk-språklege kriterium delt mellom Estland og Latvia.) Til å byrja med, hadde reforma ikkje så mykje å seia, for denne bondefrigjeringa skjedde utan at bøndene fekk tildelt noko av jorda, og dei var framleis avhengige av godseigarane. Etter fleire bondeoppreistar utover på 1800-talet oppnådde bøndene visse rettar og kunne mellom anna kjøpa jord. —>side 18

Fra lederen i Norsk-estisk forening

Kjære leser!

Sommeren er over og samfunnet begynner å virke på normal måte igjen. Slik også med vår kjære forening. Da skal Estlands-nytt ut igjen. Dette er det andre nummeret som blir trykt i Estland. Helt smertefritt gikk det ikke første gangen, men resultatet ble til slutt bra og bladet kom ut i kjent god stil. Produksjonen tar noe lengre tid nå og derfor krever det at stoffet er ferdig tidligere enn før i forhold til utsending.

Men vi har også andre gode medhjelpere som skal gjøre oss mer operative på å få ut meldinger, beskjeder og aktuelt stoff om foreningen og vårt virke. Kari Helene Partapuoli er i gang med å lage hjemmeside, og med hennes gode hjelp håper vi å være på internett med ajourført stoff utover i dette arbeidsåret. Styremedlem Kaarina Ritson har holdt en viktig kontakt med Kari Helene. Nå vil også nestleder Else-Jannike Kuum følge opp. Med Kari Helene, Else-Jannike og Kaarina er jeg sikker på at vi skal få et svært nyttig hjelpemiddel i foreningsarbeidet. Estlands-nytt og tilgang til internett vil gjøre oss sterke på kommunikasjons- og informasjonssiden.

Ellers prøver vi noe nytt denne høsten, og det er vår ONSDAGSTREFF for medlemmer med venner, andre onsdag i hver måned på CAFÉ MISTRAL, Majorstuveien 41 **fra klokka 19.00 og utover**. Jeg håper mange tar seg tid til å komme innom der. Der kan vi prate om aktuelle emner, noen har vært i Estland og kan fortelle om det, ideer til bruk i foreningen kan reises, og her skal vi ha det uformelt, avslappende og hyggelig.

Programkomiteen er hele tiden på jakt etter gode ideer. Vi håper å få til noe sammen med Foreningen Norden, men det skal vi komme tilbake til senere.

Så må jeg også denne gangen minne alle om at det er god plass til flere medlemmer i foreningen, har DU snakket med noen i det siste som kan tenke seg å være med? Nei, kanskje det har blitt utsatt, men det er aldri for sent. Kanskje du har en, to eller tre å ta med deg på kafebesøk – det kan være en start. JA, SÅ SES VI PÅ CAFÉ MISTRAL, DA !!!

Beste hilsen
Martin Killi.



fra side 1

Ifølge tilleggsprotokollen ble den vestlige delen av Polen tildelt Tyskland, mens Sovjet fikk Øst-Polen, Baltikum, Finland og deler av Romania. I slutten av august hadde Sovjet allerede oppmarsjert militære styrker på 160 000 mann langs Estlands østgrense. Da utenriksminister **Karl Selter** (1898–1958) i slutten av september kom til Moskva for å forhandle om en handelsavtale, fikk han forelagt krav om sovjetiske baser i Estland. Hitler angrep Polen 1. september, og regjeringa til **Konstantin Päts** forstod at Estland ikke kunne regne med støtte verken fra de europeiske stormaktene eller fra de baltiske naboene. Det ble vedtatt å bøye seg for de sovjetiske krava og tillate 25 000 sovjetiske soldater på baser i Estland. Disse basene lå blant annet på øyene Saaremaa og Hiiumaa, ved Haapsalu på vestkysten og i Paldiski på nordkysten. Russerne begynte forflytningen til disse basene 18. oktober 1939.

Hitler var med den hemmelige tilleggsprotokollen klar over at Estland i realiteten var overlatt til Sovjet, og i oktober 1939 kalte han hjem (*Heim ins Reich*) de baltiske tyskerne. Dermed var esterne fri den samfunnsgruppen som hadde fungert som undertrykkere og overklasse i sju hundre år. Samtidig var landet fullstendig overlatt til sin egen skjebne.

Statslederne har nok følt situasjonen temmelig utrygg. De historiske omstendighetene er litt uklare når det gjelder hvem som gav ordren, men viktige dokumenter ble innsamlet fra forskjellige departementer i slutten av 1939 med tanke på evakuering. Imidlertid ble det bare utenriksdepartementet som fikk dokumentene ut. Det skjedde i mars 1940 da fire kasser ble sendt til Stockholm. Etter "juniopprøret" i 1940 krevde de nye makt-haverne dokumentene returnert til Estland. De kom tilbake, og tre av kassene var fortsatt forseglet. Den fjerde var åpnet, sannsynligvis av ambassadør **Henrik Laretei**, som hadde fjernet de folkerettslig



Heinrich Laretei (1892–1973) ble 1936 utnevnt til Estlands ambassadør i Sverige, Danmark og Norge med residens i Stockholm. Etter maktskiftet 1940 nektet han å vende hjem til Estland og ble dømt til døden in absentia.

sett viktigste dokumentene og sørget for at de var i sikkerhet.

Når en rangerer de dokumentene som Estland nå fikk tilbake, vil en uten tvil se på fredsavtalen fra Tartu 1920 som det mest betydningsfulle. Den gjorde (artikkel 1) slutt på krigshandlingene mellom Russland og Estland, og Estland ble "til evig tid" anerkjent som selvstendig stat (artikkel 2). Ingen av partene har offisielt fragått avtalen, selv om "evigheten" for russerne bare varte i tjue år. Esterne betraktet denne fredsavtalen som et grunnleggende dokument da de utarbeidet ny grunnlov, den som ble vedtatt i juni 1992. Blant annet satte de inn i grunnloven samme definisjon av Estlands riksgrense som fredsavtalen hadde trukket opp.

Den russiske delegasjonen hadde dradd av gårde i retning Tartu i desember 1919.

Før de nådde Dno stasjon, oppdaget delegasjonsleder **Leonid Krassin** at fullmakten med Vladimir Lenins underskrift var gjenglemt. Han ringte da til Lenin som sendte det viktige papirarket med ekstratog. Dette nådde igjen delegasjonen i Pihkva (russisk Pskov). Også dette papiret har vært oppbevart i Stockholm og ble overlevert til statsarkivar **Priit Pirsko** i Tallinn 21. juni.

Fredsavtalen har to sovjetrussiske og fem estiske underskrifter. De russiske underskrifterne var medlem av eksekutivkomiteen, **Adolf Joffe** (1883–1927); han overtok etter Krassin som delegasjonsleder og medlem av rikskontrollens folkekomissariatkollegium, **Isidor Gukovski** (1871–1921). Underskrivere fra estisk side var medlemmer av den

grunnlovsgivende forsamling (asutav kogu): **Jaan Poska** (1866–1920), **Ants Piip** (1884–1942), **Mait Püüman**, **Julius Seljamaa** (1883–1926) samt generalmajor **Jaan Soots** (1880–1942) fra Estlands generalstab.

Jaan Poska var ordfører i Tallinn 1913–17, og fra april til november 1917 fungerte han som guvernementskomissar, dvs. han var stedlig representant for Russlands midlertidige regjering. Da Estland ble selvstendig, ble Poska utnevnt til utenriksminister, men døde bare en måned seinere. Ants Piip innehadde mange viktige posisjoner og var blant annet med på forhandlingene om baseavtalen av 28. september 1939. Piip og Soots ble i 1940 arrestert av sovjetregimet, og de døde begge i sibirsk fangeleir.

Celebre gjester

Det går slag i slag i Estland. Den ene celebre gjesten rekker ikke alltid å dra hjem igjen før neste lander på flyplassen i Tallinn. Her helt kort om noe av aktiviteten noen uker i sommer. Så kom ikke her og si at Baltikum er en glemt utkant!

Lørdag 8. juni var **nordiske og baltiske forsvarsministre** samlet i Tallinn til 5 + 3-møte. USAs forsvarsminister, **Donald Rumsfeld**, deltok som niendemann i drøftingene.

USAs tidligere president, **Bill Clinton**, besøkte Tallinn 10.–11. juni. På en næringslivskonferanse i Tallinn, arrangert av Äripäev og IBM, holdt han en 75 minutters lang tale om globalisering. Som kulturelt innslag overvar han forestillingen av musikalen *Evita* på Rådhusplassen i Tartu.

Dagene 12.–13. juni var det statsbesøk fra Folkerepublikken Kina. President **Jiang**

Zemin møtte nåværende president **Arnold Rüütel**, tidligere president **Lennart Meri** og andre framstående estere. Hovedtemaer for drøftingene var utvidelsen av EU og Nato, og forholdet til Russland.

Samtidig med det kinesiske statsbesøket var **Günter Verheugen** i Estland på arbeidsbesøk. Han er leder for EUs forhandlinger med søkerlandene.

Kronprins **Willem-Aleksander** av Nederland besøkte Estland 17.–18. juni.

Den greske viseutenriksministeren, **Anastassios Giannitsis**, var 27.–29. juni på arbeidsbesøk i Estland.

De **baltiske og nordiske utenriksministrene** holdt møte i Tallinn dagene 26.–27. juli.

Armenias president, **Robert Kot-sjarjan**, var på offisielt besøk i Estland 27.–28. juli. (jl)

Oljeboring i Estland?

Latvia har gjort avtale med det norske konsernet Nopec om oljeleting langs vestkysten. Sjansene for å finne drivverdige brønner er større i Latvia, men mulighetene skulle også være til stede i Estland, mener ekspertene ifølge Äripäev 17.4.2002. (ay)

Tolking mellom norsk og estisk

Kaarina Ritson vil være kjent for leserne som sekretær i Norsk-estisk forening. Hun er fra Tallinn, men har som hovedstadsboere flest røtter andre steder. Morfaren kom f.eks. fra den spennende lille øya Kihnu. Kaarina kom til Norge som en av de ungdommene Norsk-estisk kulturlag hjalp å få plass på folkehøgskole. Hun var fullbefaren trønder etter å ha gått på Rødde 1991–92. Seinere studerte hun engelsk ved Humanitærinstituttet i Tallinn. Så tok hun fatt på faget "Norsk i utlandet" ved Universitetet i Oslo. Studiet omfatter både språk og litteratur. Det kvalifiserer for norskundervisning i utlandet. Deretter tok hun statsvitenskap grunnfag og mellomfag, og var også i gang med hovedfag før hun til slutt valgte å ta en mastergrad i "Samfunn, vitenskap og teknologi i Europa". Den fullførte hun i vår. Underveis har hun oversatt til estisk Klaus Hagerups bok *Høyere enn himmelen*. Hun deltok også i tilrettelegginga av Juhan Tuldas *Lærebok i estisk* for norske brukere.

Kaarina Ritson var tolk for president Arnold Rüütel under statsbesøket i Norge 10.–11. april i år. Vi stilte henne noen spørsmål om tolkearbeidet.

Arbeider du ofte som tolk? Hva slags oppdrag har du mest av?

Ja, jeg arbeider nok så ofte som tolk i det siste. Det kommer ulike henvendelser omtrent annenhver dag. Det har nok en forbindelse med en ny lov som sier at alle som søker opphold her i landet må ha oversatt papirene sine til norsk. Henvendelsene dreier seg om



Kaarina Ritson, tolk og oversetter.

vidt forskjellig ting. Den nest siste var en estisk mann, ansatt av et norsk firma, som hadde skadet seg i en arbeidsulykke og trengte hjelp til å kommunisere med Folketrygden. Og den ferskeste henvendelsen var et tolkeoppdrag under besøket fra Estlands justisdepartement.

Syns du at du hadde utdanning og kompetanse til denne oppgaven?

Når det gjelder tolkeoppdraget under statsbesøket av Estlands president, syns jeg ikke at det var norskkunnskapene mine det stod på. Selv om jeg ikke har en formell tolkeutdanning, har jeg bodd i Norge lenge og tatt en høyere samfunnsvitenskapelig grad ved Universitetet i Oslo. Spesielt kom mitt toårige studium av statsvitenskap godt med under besøket. Ved å følge med i mediene både i Estland og i Norge var jeg ganske godt forberedt på de sentrale

samtaleemnene. Men når det hele pågår, er det svært hektisk, og man kan bli rimelig forvirret av ord som er relativt nye i språket, eller ulikhetene i oppbyggingen av statsapparatet i Norge og Estland. En annen ting som kan by på vanskeligheter er faktisk å klare å huske det vedkommende sier. Det blir jo nevnt en del årstall og navn som

du hører for første gang.

Hvilke deler var enkle?

Det enkleste og morsomste var unektelig tolking av den private samtalen mellom presidenten og medlemmer av kongefamilien. Jeg var tilstede under to lunsjer og en gallamiddag på Slottet der oppgaven var å tolke konversasjonen ved bordet mellom president Rüütel og dronning Sonja. Der var stemningen mye mer avslappet enn på de hektiske møtene om dagen.

Hva mer kunne du hatt bruk for å kunne?

Det er klart at slike oppdrag er mye lettere for en tolk som regelmessig følger presidenten eller andre politikere på reisene deres til utlandet, enn det var for meg. I tillegg til å være veldig godt ajour med alle samfunnsdebatter, kommer det faktisk også

godt med å kjenne uttrykksmåten til de forskjellige personene. Vi uttrykker oss jo ulikt alle sammen. I tillegg skulle jeg ønske jeg hadde kunnet litt mer om etikette. Det er jo tross alt en verden for seg hvordan ting fungerer under en gallamiddag på Slottet! Men alt i alt syns jeg at jeg klarte meg.

Har denne oppgaven ført til at du har fått nye lokkende oppdrag?

Det har unektelig fungert som en veldig god referanse når jeg har nevnt det! Men ikke minst er det en fantastisk opplevelse for meg selv – noe jeg har med meg resten av livet.

Presidenten skaper presedens

Lennart Meri ble Estlands første valgte president i den nye selvstendighetsperioden. Han fikk dermed stor betydning som tolker av presidentens rolle, et slags svar på spørsmålet: Hva er en president og hva gjør han? De fleste er enige om at han fylte rollen så ettertrykkelig at han flyttet grensene utover og fikk større spillerom enn hensikten ifølge loven egentlig var.

Et gammelt velkjent Meri-sitat er konstateringen: "I Estland er det skikken å ha bare en president om gangen." Siden oktober 2001 er det likevel to av dem. Arnold Rüütel er "Republikkens president", om vi vil være nøyaktige. Lennart Meri er rett og slett "president". Forhenværende presidenter beholder altså en ikke uvesentlig del av tittelen, og nå er Lennart Meri i full gang med å vise Estland og verden hva ekspresidentens rolle er for noe. Han er jo den første der også.

Når republikkens president Arnold Rüütel har tatt imot utenlandske statsoverhoder og andre gjester i høytidelige former på slottet i Kadriorg, så skifter scenen f.eks. til Gamlebyen i Tallinn der en ivrig gestikulerende Meri fortsetter samtalen, bare det at drøftingene er kamuflert som en omvisning i hansabyen. For all del – det er jo omvisning også! Rüütel med beskjedne

kunnskaper i andre fremmede språk enn russisk er oftest avhengig av tolk, noe som skaper en viss avstand til samtalepartnern. Lennart Meri derimot, snakker flytende vestlige språk som fransk, tysk og engelsk og oppnår umiddelbar kontakt.

Så kan vi vel kanskje si at de to presidentene utfyller hverandre. Meri er beundret for sitt intellekt og suveren på den internasjonale arena. Men det er flere av undersåttene hjemme i Estland som stoler på den traustere Arnold Rüütel.

Om presidenten skal kompletteres enda mer, så har esterne nå ei førstedame med ben i nesen som virkelig er kvinne for sin hatt. Ingrid Rüütel er internasjonalt anerkjent forsker innen folkloristikk. Hun er i tillegg livserfaren og livsklok og derfor et populært intervjuobjekt både i presse og radio. Ekspresidentens kone, Helle Meri, er skuespiller av yrke. Hun gjorde ikke noe ut av rollen i de to periodene hun var førstedame. Hun var den prydelige, tilbaketrukkne assistenten for ektemannen. Forhåpentligvis blir det Ingrid Rüütel som danner mønster for hva presidentens ektemake er for noe og for hva vedkommende gjør. (jv)

Interpool i Tallinn

Første uke i juni var 160 politifolk fra 48 land samlet i Tallinn til regionale rådslagninger. Hovedtemaene var kampen mot menneskehandel, narkotika, terrorisme og korrupsjon. Tallinn satte inn 210 ekstra politifolk for å sikre ro og orden under konferansen.

Den estiske krona 10 år

I juni var det 10 år sidan den estiske krona lavløyste rubelen i Estland. Ein pengereformkomite vart danna i mars 1991, dvs. eit halvt års tid før sjølvstendendeerklæringa av 20. august. Då sjølvstendet var gjenoppretta, låg den viktigaste førestaden til rette for ein sjølvstendig pengepolitikk. Estlands Bank vedtok at overgangen skulle skje direkte frå rubel til estisk krone, attså, utan noko slag talongsystem eller mellombels ordningar. Pengesetlane vart trykte i England og kom til Tallinn i mars 1992. Ei pengelov, ei valutalov og ei kronegarantilov vart alle vedtekne 20. mai 1992.

Pengereformkomiteen kunngjorde 17. juni 1992 at frå og med 20. juni klokka 4 skulle den estiske krona vera det einaste lovlege betalingsmidlet.

Klokka 9 om kvelden 19.6. vart pengereforma kunngjort, og dagane 20.–22. juni fekk kvar person veksle inntil 1500 rubel til ein kurs av 10 rubel : 1 kroon. Her får vi leggja til at 23. juni er høgtidsdag til minne om slaget i Võnnu 1919 og 24. juni er helgedag fordi det er jonsok. Etter den hektiske vekslinga og den oppkava stemninga vart det med andre ord ein pause slik at folk fekk koma litt til hektene igjen.

Historia er her berre kort og forenkla fortalt. Då Estland ville ha eigen valuta, var det f.eks. nødvendig å leita fram dei gamle gullreservane frå den første sjølvstendetida. Desse var meir enn 50 år tidlegare frakta til England, Sverige og Sveits. Det viste seg at desse statane ikkje hadde rekna med at Estland skulle bli fritt igjen. Sjølv om dei ikkje godtok den sovjetiske annekteringa *de jure*, så hadde dei gjort det *de facto*. F.eks. hadde den britiske statsministeren Harold Wilson i 1969 seld det estiske gullet. Gjennombrøt i forhandlingane vart det først etter at John Major tok over på statsministerposten i London.

Sverige hadde levert det estiske gullet over til Sovjet allereie i 1940. Då estarane kom til Stockholm og ville ha gullet sitt, føreslo svenskanane at dei heller måtte setja fram krava sine i Moskva. Men regjeringa til Carl Bildt vedtok 15. juni at depositumet skulle betalast tilbake. Ettersom Sverige ikkje hadde det estiske gullet meir, vart det avtalt at tilbakebetalinga kunne skje i tyske mark.

Den sveitsiske Bank of International Settlements hadde plassert det estiske gullet i USA. I staden for å frakta gullbarrar hit og dit, vart det vedteke å selja denne delen. Gull er uhandterleg, og det kostar å lagra det. Pengane kunne derimot plasserast og bera rente.

Til å begynne med trong Estland 60 millionar dollar for å gjennomføra pengereforma. Hadde dei ikkje fått tilbake gullreservane sine, kunne dei ikkje kome i land med prosjektet, for det var ingen som var villige til å gje dei slike summar.

Pengereforma gjorde slutt på ein galopperande inflasjon – eller fekk i alle fall farten ned ganske drastisk. Likevel er prisane 72 gonger så høge no som for ti år sidan. Samtidig er heile utanrikshandelen omkalfatra. Medan 56,5 % av eksporten i 1991 framleis gjekk til Russland, så gjekk



Den estiske hundrekronestelen har kontrafeien til lyrikaren Lydia Koidula (1843–86). Også 25-kronesetelen har eit forfattarportrett: prosaisten Anton Hansen Tammsaare (1878–1940).

berre 3 % dit i 2001. Det var mindre enn Danmark tok imot (3,5 %). I staden hadde Finland med 34 % sigla opp som den viktigaste marknaden for estisk eksport.

Dei estiske myntane kom i verdiane 5, 10, 20 og 50 sent. Sidan kom det også kronemynt og det finst no ein femkronemynt som ein likevel sjeldan ser. Setlane finst i verdiane 1, 2, 5, 10, 25, 50, 100 og 500 kroner.

Somme har meint at Karl Ernst von Baer (1792–1876) ikkje hadde fortent å koma på tokronesetelen ettersom han var tyskar – rett nok fødd i Estland. Han var naturforskar og embryolog; du finn namnet hans i alle større oppslagsverk.

Tiårsjubileet for krona vart no i år 2002 markert med ei frimerkeblokk med to merke i verdien 4,40 kroner, og ein 100-kroners gullmynt. Minnemynten vart seld av Estlands bank for 1500 EEK stykket.

Like før dette kom det 21. juni ut nye 25-kronesetlar som skulle vera betre sikra mot forfalsking. Tidlegare er verdiane 100 EEK og 500 EEK fornya.

Gjennomsnittleg er kvar pengesetel to gonger i året innom sorteringsmaskinane i Estlands Bank. På grunn av skadar og slitasje blir ein del av setlane utrangerte. Snart vil det bli spørsmål om ferske setlar skal setjast i omløp eller ikkje, for det blir rekna med at Estland går inn i EU og at euro blir teken i bruk så snart det let seg gjera reint praktisk. Somme har teke til orde for at euro kunne bli innført alt no som gyldig valuta ved sida av krona. (olm)

Nærmere Vana Toomas

Interesserte kan igjen klatre til topps i tårnet på Rådhuset i Tallinn, nesten helt opp til vindfløyen Vana Toomas (Gamle Tomas). Tårnet er 64 meter høyt, målt fra bakken. For å komme opp til klokkeavsetningen, må en overvinne 115 trappetrinn i den bratte vindeltrappa. Tårnet er åpent for bestigning fra tirsdag til søndag klokka 11–18. Ordinær billett koster EEK 25, rabattert billett EEK 15.

Mediaverden

Norske Schibsted og svenske Bonnier kjøpte for noen år siden opp en stor del av de største avisene og ukebladene i Estland. De gikk også inn i TV-bransjen.

Det var kanskje ikke regnet med stor profitt til å begynne med, men at innkjøringsfasen skulle bli så lang og kostbar, hadde de likevel ikke tenkt seg.

I november 2001 kunne derfor Hans H. Luik kjøpe tilbake den delen av Eesti Ekspress som han hadde solgt til Bonnier. Det var for øvrig den største handelen som hittil er sluttet med estisk kjøper og utenlandsk selger. Dermed er markedet i Estland dominert av to konsern – Schibsted og Luiks Ekspress Group.

Schibsteds flaggskip er den største dagsavis, Postimees. Konsernet har dessuten eierinteresser i flere lokalaviser og eier Kroonpress, det største avistrykkeriet i Estland.

Hans H. Luik eier nå 100 % i Eesti Ekspress, 50 % i avisene Eesti Päevaleht og Õhtuleht, samt 50 % i tidsskriftforlaget Ajakirjade Kirjastus. Han har trykkeriet Printall.

Det er oppstått en interessant situasjon i og med at de to rivalene, Schibsted og Ekspress Group, har delt eierskap i Õhtuleht og Ajakirjade Kirjastus.

Bonnier har tapt mange skanser, men sitter f.eks. enda igjen med 100 % eierskap i avisa Äripäev.

Ei viktig avis med rene estiske eierinteresser er Maaleht. (Kilde: Äripäev 21.12.2001, jl)

Hvem stoler du på?

En gallup i juni fortalte at når esterne skal rangere samfunnsinstitusjonene, så har de størst tillit til president Arnold Rüütel. Hele 79 % stoler på presidenten. Estlands bank har tillit hos 71 % av de spurte og 66% mener at grenseovervåkinga er pålitelig. (Postimees 20.6.2002, ay)

Russernes parti

På partikongressen til Eesti Vene Balti Erakond 15.6. ble partileder **Sergei Ivanov** vraka, blant annet med den begrunnelsen at han ville oppløse partiet. Det han faktisk hadde gjort, var å inngå samarbeid med det høyrekonservative Reformpartiet til statsminister Siim Kallas. Flere og flere både blant topp-politikere og menigmann, er etter hvert av den oppfatning at det er kunstig å opprettholde politiske partier etter etniske grenselinjer. Flertallet på partikongressen mente imidlertid fortsatt det samme som før og valgte **Viktor Lamberg** til ny leder med 60 mot 40 stemmer. (ay)

Estland i juni

I år er det for seint, men tenk på det til neste år. Legg estlandsturen til juni og få med deg Vanalinnapäevad (gamlebydagene) i Tallinn og Hansapäevad (hansadagene) i Tartu. Begge er blitt tilbakevendende attraksjoner med enorm suksess. Den første ble i år arrangert for 21. gang, den andre for 7. gang. Felles for begge er synliggjøring av de lange historiske røttene og satsing på hansatradisjonene. Tallinn kan skilte med betydelig internasjonal deltaking både blant de aktive utøverne og ikke minst blant publikum.

I begge byene er dagene store kulturmønstringer. Tallinn hadde i år 500 poster på det fem dager lange programmet. Blant disse var det opptredener av mer enn 70 sang- og musikkgrupper. Ellers var det teater, film, barnetivoli, ekskursjoner, idrettskonkurranser osv., osv. Ganske mye

Varmt eller kaldt?

Har noen spurt deg hva de skal ta med seg i kofferten når de reiser til Estland? Vær og temperatur er vel temmelig likt andre steder i Norden på samme breddegrad. Vil du være forberedt på alle eventualiteter, får du det imidlertid ikke lett, for én ting er gjennomsnittet, noe annet er det med variasjonen.

Vi kan ta en dato som 22.6 – midtsommer som det heter. Den høyeste målte temperaturen i Tallinn på den dagen er 28,9 grader, målt i 1954. Lågmålet samme dag og sted er 0 grader i 1980. Maksimum og minimum i Tartu er 30,6 grader i 1919 og 2,9 i 1955.

av programmet hadde som mål at barna skulle ha det spennende og hyggelig.

Mange programposter er rent klovneri. Et eksempel på dette var kontorrottenes kappløp. Damene fikk skifte ut de høghælte skoene med noe mer velegnet på brusteine, men det smale skjørtet måtte de fint beholde på. De mannlige rottene konkurrerte i jakke og med stram slipsknote.

Skal en framheve noen forskjeller, må det kanskje bli at hansadagene i Tartu legger større vekt på det håndverksmessige – keramikk, smedarbeid, spinning osv. Turisten får lov til å prøve seg som middelalderhåndverker.

Begge steder er det massevis av god mat og drikke som for en stor del er tilberedt etter gamle oppskrifter, om ikke absolutt alltid så gamle at de kan kalles middelalderske. (kb)

Nato tar imot

Estland, Latvia, Litauen, Slovenia, Slovakia, Bulgaria og Romania er klar til å bli tatt opp som Nato-medlemmer. Dette mente flertallet av Nato-land på møtet i Sofia, Bulgaria 28. mai i år. Generalsekretær lord Robertson sa at til høsten ville Nato få 1–9 nye medlemmer. Mens Nato nå er en union bestående av 19 stater, blir det allerede snakket om en sammenslutning med 26 medlemsstater. Beslutningen om utvidelsen vil bli tatt høsten 2002 og protokollene blir underskrevet seinest våren 2003.

Tårna i Tallinn

Alle som har kome til Estland sjøvegen. Og nærma seg Tallinn, vil minnast korleis byen stig opp av havet med dei taggete mellomalderkonturanene. Sjølvstendetida har heilt forandra synsrande. Sjølv om Oleviste kirik (Olavskyrkja) med 123 m framleis når høgast, så er tårnet berre ein smal spiss ved sida av massive nybygg som Radisson SAS med 110 m og Ühispank (Fellesbanken) med 94 m. Hotell Olümpia, som vart bygd til dei olympiske leikane i Moskva 1980, rekk 84 m til vers. Det blir lite når det planlagde nye hotellet like ved står ferdig med 114 m til topps. Hotell Viru som eingong var eit kjempebygg, er berre 64 m høgt. Ei typisk njetasjes bustadblokk, som der er mange av i dei sovjetiskbygde bydelane (Mustamäe, Õismäe, Lasnamäe), er ca. 30 m høg.

I kampen for å bli sett, blir det gamle tårnet på Rådhuset eit ynkeleg spark i lufta, berre 62 m høgt. Den gamle Niguliste kirik (Nikolaikirke) med 105 m står i fare for å

bli innebygd. Siste helga i juni var det "folkerøysting" i Tallinn der innbyggjarane hadde høve til å seia kva dei meinte om grøntarealet ved Niguliste. Skulle det framleis vera grøntareal, eller burde området byggjast fullt? Før dei sovjetiske bombingane i mars 1944, stod bygningane tett i tett også på denne strekninga av Harjugata. Innbyggjarane engasjerte seg ikkje i særleg grad, men av dei 2,8 % som røysta, ville nesten 80 % at det framleis skulle vera grøntområde. No spørst det om det veg tungt nok til å bli den avgjerande folkeviljen når politikaner drøftar kva dei skal gjera med krava frå spekulantane som vil ha erstatning om dei ikkje får utnytta grunnen dei kjøpte.

Det høgaste byggverket i Estland er framleis fjernsynstårnet i Tallinn som er 313 m høgt. Utanfor hovudstaden er ikkje presset like stort og tomteprisane like galopperande. Forretningssenteret (Emajõe Ärikeskus) i Tartu rekk 52 m til vørs. (olm)



Utsikt over Tallinn, sett frå den øvre byen.

(foto: tf)

Melodi Grand Prix: Folkefest og reklameframstøyt

Det var både ei overrasking og eit sjokk for Estland då dei vann i finalen i den europeiske songtevlinga i mai i fjor. I byrjinga var mange i tvil om eit lite land med mange andre problem i det heile ville make eit slikt prosjekt. Dei bestemte seg likevel for å satse, og det stort. Men det var ikkje alle som kunne koste på seg billett til storhendinga.

Det statlege fjernsynsselskapet Eesti Televisioon som var ansvarleg arrangør for tevlinga, hadde i utgangspunktet ein svært trong økonomi, og i debatten som kom etter sigeren i København i fjor, trua i dei jamvel med å slå seg sjølv konkurs om dei ikkje fekk meir støtte til å arrangere finalen. Fjernsynssjef Aare Urm gjekk av etter misnøye med budsjettet. Men det meste løyste seg etter kvart, og sjølv om estarane måtte leige inn kompetanse frå utlandet på ein del felt, gjekk arrangementet stort sett knirkefritt.

Parallelt med førebuingane til songtevlinga var det ein strid debatt om marknadsføring av landet, og om det å skape eit 'varemerke' for Estland. Mange kopla dette saman og tala for songfinalen som ei historisk moglegheit til å gjere Estland kjent. Så då fekk det våge seg om budsjettet for det tre timar lange prosjektet kom på 122 millionar EEK, av dette 35 millionar statlege midlar.

– Dette er ei stor utfordring for ETV, i og med at det er første erfaring med ei

sending i ein slik målestokk. Formålet er å lage ei god sending, meinte hovudprodusent Juhan Paadam. Latviarane, som skal førebu seg til tevlingane neste år, er interesserte både i Padam, erfaringar og sakkunnskap frå den nordlege grannen.

Mange syntest billettprisen var i stivaste laget, men arrangørane ville sette prisen høgt frå starten av med tanke på svartebørssalet. Hadde ikkje dei tatt ein slik pris, ville pengane nemleg gått til spekulantar i neste omgang. Billettane vart lagde ut for sal i desember, med ein minstepris på 4500 estiske kroner. Då første runde av salet vart avslutta, var berre om lag halvdel av billettande omsette. Resten vart for det meste selde i utlandet.

Det var altså ikkje folk flest som kunne koste på seg dei tre timane i den nye store Saku-hallen i utkanten av Tallinn. Folkefest vart det likevel med direkteoverføring til storskjerm på rådhusplassen. Og til generalprøvene kunne ein kome seg for 490 kroner – eller 150 for skuleelevar og pensjonistar. (Øyvind Rangøy)

Melodi Grand Prix og norske ekko

Av Norges befolkning satt 24 % foran fjernsynsapparatene lørdag 25. mai og fulgte overføringa fra konkurransen i Saku-hallen. Det er regnet ut at minst 166 millionar seere bivånet det som gikk for seg i Tallinn den kvelden.

I det store og hele var arrangementet vellykket, både teknisk og på andre måter. Kanskje kom det litt færre utenlandske turister enn esterne hadde håpet på. Og de tilreisende journalistene var ikke alltid like interesserte i arrangørlandet. I stedet for å ta imot vertenes tilbud om ekskursjoner i

Estland, var det mange som valgte en ekskursjon til Helsingfors!!

Aftenpostens Karsten Stæhr skrev på selve Grand Prix-dagen om Estland som "Nordens glemte eksperiment". Teksten hans er et sterkt bevis på riktigheten i tyskeren Enzenbergers observasjoner: Norsk presse kjenner ikke til verden utenfor Norge. Blant annet skriver Stæhr om de spontane politiske demonstrasjonene i Tallinn i september 1988 som "en festival". Mot slutten av artikkelen heter det: "Årets melodi Grand Prix vil gi Estland og

den vakre middelalderhovedstaden Tallinn kortvarig oppmerksomhet. Når prosjektørene slukkes, vender Estland tilbake til sin rolle som det glemte land i Europas periferi."

Heldigvis er vi mange som er i stand til å bære med oss mer under topplokket enn det vi finner hos Aftenposten og Karsten Stæhr. Men vi skammer oss over Norges

ledende avis som på den måten demonstrerer sin uvitenhet.

Dagbladet kunne langt bedre – selv om de var seine i avtrekket. Et to siders oppslag 20. juli er en varm anbefaling av "Trivelige Tallinn". Anders Grønneberg hadde samlet mange positive inntrykk: rimelige priser, god mat, spennende severdigheter osv. (jv)

Fuglenes Grand Prix

I forkant av Melodi Grand Prix ble Europas beste sangfugl kåret. Ideen kom fra naturvernere og fuglevenner. Oppstilling av kandidater og stemmegivning ble foretatt via Internett. Utfordringa ble besvart av 21 nasjoner som sendte inn lydmateriale. Stemmegiverne stilte i to klasser: 1) interesserte og 2) ornitologer (fuglekjennere).

Vi gir her resultatene fra begge stemmegivningene i den rekkefølgen sangerne plasserte seg i den almenne vurderinga. Der vant Island, representert ved en heilo, mens Estland med nattergalens stemme kom på femteplass. Blant ekspertene vant imidlertid den estiske sangeren. Hvis du er usikker på hvordan nattergalen lyder, kan du besøke Estland i siste del av mai neste år. Da kan du ikke unngå å høre den. "Nattergalens sang framføres døgnet rundt,

men er mest iherdig om natta," står det i den norske fugleboka vår. Omkring midten av juni stilner sangen, så være ute i tide!

Resultatlista (ekspertvurderinga i parentes):

- 1 (15) heilo, Island
- 2 (11) blåstrupe, Belgia
- 3 (18) tjeld, Færøyane
- 4 (16) svarttrost, Finland
- 5 (1) nattergal, Estland
- 6 (5) gjerdsmett, Tyskland

Hvis vi legger sammen tallene for de to plasseringene, er Estland overlegen vinner med 6 plasspoeng. Tyskland kommer på andreplass med 11 poeng i en slik rangering. Vil du vite hva sangerne heter på estisk, så er det i rekkefølge *rüüt, sinirind, meriski, muustrastas, ööbik og käblik*.

Myggen og elefanten

Kinas president, **Jiang Zemin**, besøkte Estland i juni og framhevet de viktige handelsforbindelsene mellom de to landa. Spesielt nevnte han transitthandelen, eller utskipinga av kinesiske varer via estiske havner.

Når en er på besøk, må en jo si noe vakkert. De to statene er ikke kommensurable størrelser. La oss nevne noen av kontrastene: På det kinesiske landarealet ville det vært plass til 212 stater av estisk format. I Estland bor det 1,36 millioner mennesker, i Kina 1,3 milliarder. Befolkningstettheten er i Estland 32 per km², i

Kina 130. Av Estlands befolkning bruker 54 % internett, i Kina 11 %.

For Estland stemmer det imidlertid at de kinesiske forbindelsene er viktige. I 2001 utgjorde handelen med Kina 5,1 % av samlet utenrikshandel. Det var en kraftig stigning fra 1,9 % året før. Kina gjorde med andre ord et sprang fra trettende til femte plass på den estiske handelsstatistikken. Forbindelsen er i ubalanse og svært negativ for Estland som tar 8,1 % av importen fra Kina, mens bare 0,4 % av eksporten havner hos kineserne. (ay)

Religion og trussamfunn

I forbindelse med siste folketelling i Estland, utført i april 2001, skulle innbyggerne også gi opplysninger om forholdet sitt til religion og tilknytning til trussamfunn. Rundt regnet en fjerdepart av befolkninga, dvs. 328 000 personer sa seg å ha ei gudstru. Lutheranere og ortodokse har nesten like stor oppslutning. Her er eksakte tall for de største gruppene:

lutheranere	152 237
ortodokse	143 554
baptister	6 009
katolikker	5 745
jehovas vitner	3 823
pinsevenner	2 648
gammeltruende	2 515
adventister	1 561
metodister	1 455
muslimer	1 387

Paragraf 40 i grunnloven garanterer trusfrihet. Det er ingen statskirke i Estland, men mange offisielle seremonier går for seg i lutherske kirker eller med deltaking av luthersk bisp eller prest, og dette kan gi inntrykk av at lutherdommen står i ei særstilling.

I tillegg til de som er nevnt ovafor, finner vi en rekke andre trusretninger, f.eks. buddhister (622), jøder (257), mormoner (128), sjamaner (11). Trussamfunnet kan tjene som et slags klubb, og det kan holde etniske grupper sammen, som armenere, jøder osv. Det er ei allmenn oppfatning at de ortodokse er russere, men ortodoksien har overraskende stor oppslutning også blant esterne.

Estiske gatebarn i Oppdal

Med hjelp frå oppdalingar og andre gode menneske kunne Solveig Bergsland i år igjen ta imot eit lite busslass med gatebarn frå Tallinn som kom på sommarferie til Oppdal. Dei ca. tjue gutane og jentene i varierende alder var tre veker tid i Noreg. Dei kom frå barneheimen og dagsenteret som held til i Peetelikirjja i bydelen Kopli i Tallinn.

Det er utarbeidd ein spesiell brosjyre om arbeidet for gatebarna. Adressa er Skandinavisk Fjernadopsjonsforening, Huginsvei 12, 1782 Halden, tlf. 69 18 78 42.

Norsk-estisk forbrødring



Per Johan Krogstie og Valev Kruusalu fagget for vennskap over landegrensene. (foto: Magne Hofshagen)

Arne Brendbekken skrev 3. juli i Hamar Arbeiderblad om norsk-estisk forbrødring ved hjelp av verdensspråket esperanto. Per Johan Krogstie er ofte på besøk hos esperantister i Estland – gjerne som reiseleder for hele busslaster fra Norge, det hadde vi en rapport om i forrige nummer. Denne gangen var det den estiske esperantisten Valev Kruusalu som besøkte Krogstie på hytta ved Roksjøen i Løten.

De to er vakkert enige om at det er mange likhetstrekk mellom Norge og Estland, og etter frigjøringen fra Sovjet og gjenvinning av nasjonal selvstendighet, er båndene mellom Norge og Estland stadig blitt sterkere.

De to esperanto-entusiastene er også skjønt enige om at esperanto har en livsberettigelse, blant annet som motkraft til engelsk som ellers har overtatt så store deler av kommunikasjonen i våre dager.

Kirkebrann

I slutten av mai brøt det ut brann i tårnet på Pühavaimu kirke (Den hellige ånds kirke) i Gamlebyen i Tallinn. Tårnet ble etterpå demontert og fraktet bort for reparasjoner. Vindfløyen i bronse var tynnslett etter å ha svingt der oppe siden 1688. Den skal etter planen konserveres og vil bli utstilt – sannsynligvis i selve kirka.

Verst gikk brannen ut over ei av kirkeklokkene som var den eldste i Estland, støpt i 1433. Den falt ned og gikk i stykker. Den kommer aldri til å bli hel igjen og går derfor over til å være en museums-gjenstand.

Hell i uhellet var det at orgelet, som er det tredje største i Estland, ikke ble skadd. Plasseringen under buelvelvet beskyttet mot vannskader som kunne ha oppstått under slokningen. Det var heller ingen fare

for hovedalteret som er utført av Bernt Notke i 1483.

Etter brannen bestemte Tallinn by at alle kirkene måtte brannsikres. Særlig viktig blir det ansett å sikre Domkirka og Oleviste kirik (Olavskirka). Men det er så sin sak å legge sprinkleranlegg i en høyde av hundre meter over bakken, så andre muligheter må undersøkes.

Det er lagt en plan for restaurering av kirkene i Tallinn. Den omfatter 22 objekter, av disse 13 i Gamlebyen. Brannsikring vil bli utført samtidig, men vanlige sprinkleranlegg er ikke effektive i de gamle kirkene på grunn av hvelvkonstruksjonene.

Pühavaimu kirke ble sannsynligvis oppført i første del av 1200-tallet. Ved ombygginga 1360–80 fikk den to skip, en konstruksjon som siden er bevart. (jv)

Inga Moskva-dekning

I en periode var det relativt god nyhetsdekning i estiske medium av det som gikk for seg i nabolandet Russland. Enno for eit par år sidan var det i Moskva faste korrespondentar for Postimees, Eesti Päevaleht, Eesti Televisioon, Eesti Radio og Baltic News.

Som den siste tok avisa Postimees i månedsskiftet juni-juli i år heim Moskva-korrespondenten sin, Kadri Liik (32). Ho hadde då vore der i seks år og avslutta med eit scoop, kan ein seia, for det var etter spørsmål frå henne at Vladimir Putin på ein pressekonferanse i juni erklærte at Estland liksom andre statar stod fritt til å velja dei alliansane som landet fann nødvendige for å sikra tryggleiken sin. Med andre ord: Putin strauk bort alle russiske innvendingar mot estisk natomedlemskap.

Sjefredaktør Urmas Klaas i Postimees forklarte at dei trekte heim Kadri Liik fordi

Moskva stadig har fått mindre å seia for Estland. Dei knappe ressursane avisa har til utanriksreporterarar vil dei plassera der det skjer meir vesentlege ting. Det er ikkje billeg å halda korrespondent i Moskva. Estlands-nytt fekk ikkje eksakte tal, men det skal dreia seg om nesten ein million EEK per år.

Estisk fjernsyn (ETV) har regelmessig rapportering berre frå Neeme Raud i USA. Han er relativt billeg ettersom han eigenleg er reporter for Voice of America. No har ETV kunngjort ledig plass for ein korrespondent i Brussel. Der har dei ikkje hatt nokon sidan i mars 2000, og mange saker som er viktige for Estland, blir trass alt avgjorde nettopp der. (olm 5.7.2002)



Toget går videre

Det har vært mye opp og ned med jernbanen i Estland de siste åra. Estlands-nytt har ikke klart å følge med i alle svingene. Så pass veit vi at jernbanedirektøren nå heter Herbert Payne og er født i Tennessee, USA. Han har mange års erfaring fra Argentina der han sa opp 3000 jernbanearbeidere.

Vi kan også rapportere at de russiske lokomotivene blir utskiftet med amerikanske. De første ti lokomotivene kom som skipsfrakt til Tallinn i slutten av mai, og i juli kom allerede det andre partiet. Etter ombygging for estisk sporbredde er det totalt ventet 74 av dem. De er bygd av General Motors i perioden 1981–90. De russiske var ikke så mye eldre, bygd 1978–87, mens de russiske kunne trekke inntil 60 godsvogner, kan de amerikanske klare over 90. Dette vil det likevel ikke være mulig å utnytte, for med mer enn 60 vogner blir toget så langt at det er umulig å passere fordi estiske stasjoner ikke har dobbel sporkapasitet for så store lengder.

Det var ventet at jernbanen etter hvert skulle bli en innbringende affære. Likevel overrasket det selv de mest optimistiske at overskuddet alt nå er rekordstort og sannsynligvis fortsetter oppover. (ay)

Med tog til Russland

Etter et opphold på sju måneder er igjen mulig å ta toget fra Tallinn til Russland og Hviterussland. Toget går annenhver dag med avgang seint på kvelden fra Tallinn og ankommer St. Petersburg neste morgen. Enveis billett i kupé koster EEK 389, i åpen sittevogn EEK 228.

Til Moskva er det avgang hver dag. Og fra 4. juni kan en fra Tallinn også ta toget til Minsk. Hviterusslands jernbaner sendte første tog til Tallinn 3. juni. Til Minsk blir det avgang tirsdager og lørdager.

Totalrenovering av estisk veinett

Det estiske veinettet er i utgangspunktet svært godt utbygd, og de naturlige forutsetningene for veibygging er gode. I 1938 ble Estland etter Belgia det andre landet i Europa som hadde åpne veier året rundt til alle bebodde steder. Men kvaliteten på veiene er variabel. Vedlikeholdsarbeidet på de estiske veiene har i de siste årene ligget på et nivå som burde greie seg for å holde oppe en vanlig standard, men problemet har vært gamle forsømmelser. Vedlikeholdet har hele tiden ligget på etterskudd, derfor har veien mange steder blitt så nedslitt at selve strukturen er ødelagt.

Nå står et storprosjekt for døra – et gigantisk løft av standarden. Mens det de siste årene er utført vedlikeholdende veiarbeid på ca. 60–70 km i året, er planen for 2002 hele 250 km. En betydelig del av dette arbeidet kan i realiteten regnes som veibygging, ettersom flere strekninger må brytes opp og legges på nytt. For å komme i havn med et slik gigantprosjekt blir det nødvendig med både utenlandslån og støtte fra EU i tillegg til budsjettmidlene. På litt lenger sikt vil det sannsynligvis innen år 2010 komme firefeltsvei mellom Tallinn og Tartu. (Luup, nov. 2001, Øyvind Rangøy)

Utrygt i Moskva

Russiske nasjonalbolsjevistar gjer det utrygt for den estiske ambassaden i Moskva. I mai kasta dei maling på ambassadeveggen, knuste eit vindauge, grisa til det estiske flagget og riksvåpenet. Estland har fleire gonger kravd vakthald mot slike ekstremistar som hevdar at dei protesterer mot den dårlege behandlinga av russarar busette i Estland.

Den estiske regjeringa har løyvd pengar for å setja ambassadebygningen i Moskva betre i stand til å tola aggresjonen frå dei russiske tøffingane.

Årets estlandsvenn

På årsmøtet i Norsk-estisk forening 13. mars i år ble **Arne U. Sandvig** presentert som Årets estlandsvenn 2001. Vi viser til forrige nummer av bladet vårt for en oversikt over noen av Sandvigs fortjenester i norsk-estisk sammenheng.

Sandvig kunne ikke motta diplom og blomster i egen person på årsmøtet i Oslo ettersom han stadig er på farten til eller i Estland. For det meste farter han omkring på trykkerier. Han reparerer maskiner og ordner opp. Det var i Tallinn at Estlands-nytt til slutt klarte å få ham til å stå stille lenge nok til at han kunne bli fotografert. Han stoppet opp noen sekunder utenfor trykkeriet som han driver sammen med sin estiske kompanjong, **Valdeko Valme**.



Arne U. Sandvig, Årets estlandsvenn 2001. (foto: TF)

Lite bær – ingen pengar

Kalde netter og ikkje så varme dagar heller midt i blomstringstida i vår øydela store delar av hage-, skogs- og myrbæra. Ikkje like ille i Estland som i Finland. Men nettopp Finland har vorte eit viktig mål for mange utanlandske sesongarbeidarar. Både Finland og Sverige har avskaffa kravet om arbeidsløyve for bærplukkarar. Dette er ikkje alle klar over, og derfor lyg dei ofte på grensa og seier at dei er turistar. Men som turistar hender det at dei har for lite pengar og blir avviste. Hadde dei sagt ærleg beint fram at dei skal plukka bær, så ville dei sloppe inn.

Utanlandske bærplukkarar strøymar til Finland alt i juni når jordbæra blir raude i hamsen. I år vart jordbæravlinga mindre og sesongen kortare enn vanleg. Så var det å

vona på blåbær og molter. Eigenleg har det vore klart lenge for dei som har høve til å følgja med, at det vart lite av begge delar. Men formidlarfirma henta plukkarar til store leirar i nærleiken av bærrområda. Avis Postimees i Tallinn kunne 26. juli fortelja at det var hundrevis av vonbrotne estarar i dei finske skogane. Det blir nemnt ein leir med 115 plukkarar og ein annan med 150 – begge ca. 800 km frå Helsingfors.

Plukkarane hadde investert i reisa for å tena pengar, dei levde under svært primitive forhold. Utan bær og fortjeneste hadde dei heller ikkje utvegat til å sleppa vekk. Mange vender seg til den estiske ambassaden med bøn om hjelp til å koma seg heim igjen. (olm)

Rüütel bygger pensjonistbolig

President Rüütel er fra øya Saaremaa, og der har han tenkt å slå seg ned når han engang blir pensjonert. To-tre km fra barndomshjemmet lar han oppføre et hus med 50 m² flateareal. Huset skal ha stor kjeller med plass til å oppbevare båten utenfor sesongen. Det blir også et par små rom i loftsetasjen. Hele prosjektet er geografisk og kostnadmessig fjernt fra den store luksurvillaen til Lennart Meri på ei strandtomt i Viimsi, like øst for Tallinn. (EPL 31.5.2002)

Bryllaup i Estland

→ frå side 3

Opphevinga av liveigenskapen var ein av fleire faktorar som gjorde innbyggjarane meir rørlege. Nettopp det at folk ikkje er så bufaste lenger, har mykje å seia for oppløysinga av skikkar. Når vi her skal fortelja litt om dei gamle estiske bryllaupsskikkane, blir det ein freistnad på å seia noko generelt om ting som har variert mykje gjennom tidene og frå stad til stad jamvel innanfor eit så lite geografisk område som Estland. Vi prøver då å ta feste i dei siste tiåra av 1800-talet.

Ettersom bryllaupet var ei lokal storhending, var det viktig at alt skulle gå greitt. Det hadde ein del å seia at guten og jenta ville ha kvarandre, men gifting var også ei pakt mellom ulike slekter. Dei fleste ville gjerne vera sikre på frieriet ikkje vart avvist. Derfor kunne den første tilnærminga ha ein meir uoffisiell karakter. Det vart sendt ut ei "høyrekjerring" (est. *kuulueit*) som skulle sondera terrenget. Denne hemmelege oppgåva vart gitt til ei av dei eldre kvinnene i slekta. Det kunne somme stader jamvel vera mor til brudgommen. Ho dukka opp ein torsdagskveld i heimen til jenta med ei brennevinsflaske som gåve. Det at flaska vart motteken, var teikn på at det låg til rette for sambandet og at friarane eller belarane (est. *kosjad*) kunne koma. Utsendingen kunne ofte koma tilbake med ein nøyaktig dato då sjølv friinga eller festemålet kunne gå for seg. Det er også fortalt at det kunne bli bunde eit par vottar til ei tom brennevinsflaske som så vart levert i heimen til jenta. Dersom flaska kom tilbake med brennevin i, betydde det at belemennene ville bli avviste.

Friinga skulle skje ved veksande måne om kvelden ein tysdag, torsdag eller laurdag. Belarane skulle helst ikkje gå til fots, men koma kjørande med ein hingst førespent. Vanlegvis var det to belarar: den giftelystne guten og ein mannleg slektning (est. *isamees*) som måtte vera gift sjølv.

Denne belemannen hadde sidan gjerne rolla som kjøkemeister (est. *pulmavanem*) ved sjølv bryllaupet. Ettersom belemannen måtte kjenna skikkane til botnar, ha eit visst frimod og evne til å opptre, kunne rolla også bli gitt til ein god nabo. Friarane hadde med seg ei flaske brennevin og belegåver. Brennevinet skulle vera søtt og hadde ein rødleg farge som kom seg av det brende sukkeret som var blanda oppi. Belemannen førde ordet. Den giftelystne var sjølv taus og passiv. Han kunne jamvel stå igjen ute på tunet til dess saka var avgjort og det vart bedt til bords. Belemannen fortalde ei soge som gjekk ut på at dei var vegfarande på leiting etter eit bortkome dyr. Eller dei kunne vera ute for å kjøpa eit dyr eller eit fjørfe – ein kvigekalv, ei høne eller liknande. Når det vart gitt lov til å leita etter dyret som var bortkome eller sjå seg ut det dyret som skulle kjøpast, så var det teikn på at friinga var godkjend. Så vart jenta henta inn frå kammerset og friarane sette brennevinsflaska på bordet. Når jenta og foreldra hennar smaka på brennevinet var det den endelege godkjenninga av frieriet, og det vart sett fram mat: brød, kjøt, mjølk og kokte egg.

Så vart det utveksla gåver. Gåvene belarane hadde med seg, kan ein sjå som ein rest av den eldre skikken at brura skulle kjøpast. Brura (est. *morsja*) fekk alltid gåver (forkle, silkeduk, kniv, i nyare tid også ein ring). Det kunne bli gitt gåver til mor hennar (konchette, forkle) og søstrene (hovudlin), stundom til faren (lue, pipe) og brørne (lue, skjerf). Det vart også gitt ein viss pengesum; storleiken var avhengig av sosial rang og velstand. Det måtte vera sølvpenar, ikkje papirsetlar. Dersom jenta etter dette trass alt trekte seg, skulle alle gåvene, pengane medrekna, leverast tilbake. Om det derimot var guten som kom på andre tankar, skulle jenta og familien hennar ha desse gåvene likevel. Belarane fekk også gåver. Det kunne vera eit par

vottar som vart festa til halsen på den tømde brennevinsflaska med eit vove belte eller vindingar (leggband). Somme stader fekk guten med seg heim gåver til foreldra sine (vottar, sokkar, belte).

Det var ikkje reglar for kor lang tid det skulle vera mellom friing og bryllaup. Minimum var tre veker, for så pass var nødvendig slik at det tre søndagar på rad kunne bli lyst for paret i kyrkja. I det vestlege Estland, og særleg på øya Saaremaa, var det vanleg med friing om våren og bryllaup om hausten. Andre stader var det svært vanleg med friing om hausten og bryllaup om vinteren, eller i alle fall seinast i veka før fastelavn ettersom kyrkja ikkje vigde folk i fastetida før påske.

Tida mellom friinga og bryllaupet gjekk stort sett med til å fylla brurekista. Til eit vanleg bryllaup trongst det over 50 par vottar, hundre vovne belteband, mengdevis av sokkar og andre ting. Jentene i landsbyen hjelpte til med å fylla kista. Det kunne dei gjera to kveldar i veka: torsdagar og søndagar. Dei fekk ikkje betaling for

dette arbeidet, men det var sjølvsagt at dei vart bedne i bryllaupet. For å få kista si full kunne jenta også gå omkring – eller kjøra om det var litt lang veg – og samla gåver. På desse ferdene hadde ho med seg ei flaske brennevin som brudgommen (est. *peigmees*) måtte skaffa. Jenta spanderte brennevin der ho kom og fekk, ull, lin, hamp osv. I seinare tid vart det også gitt ferdige ting (vottar, sokkar). Slektingane gav meir enn dei som ikkje var i slekt. Andre gåver kunne vera såpe, matvarer og jamvel pengar. Alt dette bar jenta heim i den såkalla brureposen som ho hadde med seg.

Det vart bedt til bryllaup tre gonger. Om nokon vart beden berre ein gong, kom han ikkje. Forresten var det berre slektingane som vart bedne, dei utgjorde grunnstammen i festlyden. Grannar og kjenningar kom utan å vera bedne. Best var det å halda bryllup ved veksande måne. Festen varte to–tre dagar. Det vanlegaste skal ha vore at bryllaupet begynte måndag og slutta onsdag, torsdag eller fredag. Sidan vart det meir og meir vanleg at det begynte søndag. Feiringa gjekk for seg med ein del i heimen til brura og ein del i heimen til brudgommen.

Formelt sett hadde det unge paret hovudrollene, men foreldra deira hadde også viktige roller, og heilt sentralt stod kjøkemeisteren (est. *isamees* eller *pulmavanem*). Kjøkemeisteren kjørde fremst i brurefølget, han var sentralt plassert ved bryllaupsbordet – anten ved bordenden eller i nærleiken av brureparet. Ein kvinneleg partnar til kjøkemeisteren var brurekona, og dei to hadde i tillegg ein heil flokk embetsfolk til hjelp. Det var gjester som fekk spesielle oppgåver: stå for musikken, sjå til at alle hadde mat og drikke, passa på brura så ingen fekk høve til å stela verken henne sjølv eller noko av det som høyrde henne til, osv. osv.

Seremonien i kyrkja spela lenge ei mindre vesentleg rolle. Den kunne vera ei eller fleire veker før bryllaupsfesten; svært



Brura får konchette på seg.

sjeldan etterpå. Det avgjerande for folk flest var tradisjonen med å setja konehette (est. *tanu*) på brura. Først når ho hadde fått den på seg, var ho verkeleg gift. Til kyrkja kunne derfor det unge paret dra med eit svært lite følgje der ikkje eingong foreldra nødvendigvis var med. Utviklinga gjekk likevel i den retninga at ein større og større del av bryllaupsfolket følgde med til kyrkja, noko dei hadde godt høve til i og med at kyrkjeferda var på ein søndag. Brur og brudgom drog til kyrkja kvar for seg, men dei kom saman derifrå etterpå. Det var ikkje bra å kjøra til kyrkja med ei merr. Hingst laut det vera. Dersom den første dei møtte på veg til kyrkja, var ei kvinne, så var ikkje det heller bra. Før dei var vigde, måtte paret ikkje handhelsa på nokon ved kyrkja; det betydde at dei gav bort lykken si. Og brura måtte ikkje ha noko slag når med seg, for då ville livsvegen hennar bli tornefull. På veg til og frå altaret måtte ingen koma mellom brur og brudgom; då ville det bli mykje tretting mellom dei to. Det var tilrådd at brura hadde eit pengestykke, eller litt brød og salt, på barmen, i lomma eller i skoen for å halda alle vonde vette på avstand. Pengestykke, brød og salt er i estisk folketru generelt gode og vernande ting.

Bryllaupet begynte med at bryllaupsfolket samla seg. Det gjorde dei i dei to heimane avhengig av kva side dei høyrde til på, dvs. kva side som hadde bedt dei. Det vanlege var å møte opp om morgonen bryllaupsdagen. Somme stader kunne folket koma saman om kvelden før bryllaupet. Heime hos brura var det ingen særlege seremoniar. Heime hos brudgommen vart det samla inn pengar som kjøkemeisteren kjøpte brennevin for. Ei flaske brennevin måtte han ha med for at følgjet til brudgommen skulle sleppa inn når dei kom til heimen åt brura. På vegen kunne det vera ymse slag hindringar som eit bål midt i vegen, ein bom eller eit felt tre over vegen osv. For å koma vidare, måtte dei "visa passet", det vil seia at dei

måtte kjøpa seg fri passasje kvar stad med ei flaske brennevin. Stundom dugde det med øl, og ein sjeldan gong kunne det bli prøvd med pengar.

Når følgjet nærma seg heimen til brura, drog ein bodberar i førevegen for å seia frå. Det var signalet til mottakarane som samla seg på tunet. Men grinda vart ikkje opna før følgjet til brudgommen hadde forhandla seg fram til det. Viktig var det igjen å "visa passet". I tillegg til å levera ei flaske brennevin kasta dei inn ein pengesekk. I pengar inneheldt han berre eit par kopek, elles var han full av glasbrot og anna skrot. Det var om å gjera at det singla i sekken og at han såg stor og fin ut.

Samtidig med dette møtet ved grinda byrja songen, og den heldt fram inne på tunet. Mottakarane spurde kven nykomarane var, kva dei ville osv., klandra dei for å vera seint ute osv. Følgjet til brudgommen lovpriste jenta, smykka og heimen hennar. At dei kom seint, skulda dei på den dårlege vegen, på det at brudgommen hadde traktert dei så rikeleg, og anna liknande.

Dei nykomne vart bedne inn og til bords. Dei smaka så vidt på maten før dei kravde å få sjå brura. Ho hadde halde seg i eit siderom eller i ein av dei andre bygningane, til dømes på sengeloftet eller i badstova. Det var oftast ein omstendeleg prosess å finna brura. Leitinga gjekk for seg med mykje song og moro. Når ho til slutt var funnen, kunne alle ta fatt på det første felles måltidet. Dette var elles ikkje så lett å ordna reint praktisk fordi det som regel var mykje folk i forhold til storleiken på stovene. Det unge paret skulle helst eta av same tallerken, og dei måtte la litt av maten liggja att. Det at festlyden får paret til å kyssa kvarandre ved å ropa *Kibe!* *Kibe!*, er ein nyare skikk.

Ved alle måltid var brødet viktig. Så lenge bryllaupet varde, låg det eit stort rugbrød på bordet som ingen rørde. Det skulle sikra at paret aldri leid naud, og at dei alltid hadde nok å eta. I det vestlege

Estland fekk brura brød med seg i kista når ho drog frå heimen. Denne avferda var ein av dei sentrale seremoniane i samband med bryllaupet og gjekk for seg anten om kvelden første bryllaupsdagen eller neste morgon. Heimanferda til brura var den delen av bryllaupet då det vart songe aller mest. Blant bryllaupsfolket kunne det vera mange som hadde tusenvis av versliner i hovudet, og trongst det, laga dei nye sjølve. Ein stor del av songane var til brura med formaningar om å vera flink, flittig og føyeleg. Ho fekk mange påminningar om den sorglause jentetida som no var over, og om den sutesame konetida ho gjekk inn i.

Før avreisa var det mange stader skikken at brureparet og folket til brudgommen sette seg ned på endå ein gong. Når så brura reiste seg, skulle brudgommen leggja pengar der ho hadde sete. Dette var løysepengar eller "halepengar" (est. *sabaraha*) til mor hennar og betaling for at ho hadde fostra jenta.

Utbreidd var skikken å stela med seg noko. Folket til brudgommen prøvde å raska med seg det dei kunne til brura, medan folket til brura hadde i oppgåve å passa på at det ikkje lykkast. Det kunne bli arrangert eit brurerov før avreisa, og det kunne bli prøvd å senda av garde ei falsk brur i staden for den rette. Ettersom festlyden no var godt i farten, kan ein forestella seg at det var mykje moro med dette.

Når brura drog heimefrå, fekk ho andletet dekt med eit hovudlin (est. *uju* eller *söba*). Det vart festa med tre nåler eller søljer: på panna, framfor munnen og på halsen eller brystet. Det var ein dobbel grunn til dette. Ho skulle ikkje finna vegen heim igjen, og ho skulle vernast mot alt illvillig, særleg mot det vonde auget.

Somme stader drog dei viktigaste personane i førevegen, andre stader reiste alt bryllaupsfolket samla til heimen åt brudgommen. På vegen galdt det å laga mykje bråk, fyre av skot i lufta osv. Og igjen var det mange hindringar der følgjet måtte "visa passet" for å koma vidare.



Mor Maimu måtte hjelpa til før Kati fekk til spinneteknikken.

Dersom brura vende seg og såg tilbake til heimen, kom barna ho fekk, til å likna henne. Mottakinga i den andre heimen likna mykje på det som er skildra ovanfor. Brura vart lyfta ut av sleden eller vogna og mor til brudgommen la ein skinnfell eller eit åkle på marka som ho skulle gå over. Ho skulle på si side kasta eit belte på underlaget. Dette skulle sikra at ho hadde ei heldig hand med sauene og at ho skulle vera mild og føyeleg i ekteskapet. For kvar dørstokk ho passerte, skulle ho kasta vottar. Det kunne bli lagt ein brødspade på golvet som ho skulle stiga over for å sikra brød i huset. Ho måtte for all del ikkje stiga inn i den nye heimen med venstrefoten først, og lyset måtte vera tent i alle stovene når ho kom. Brudgommen dreiv på med sverdet sitt og laga krossar i dørstolpane og alle krokar.

Brura vart førd til sete medan ho enno hadde andletet tildekt. Det var spesielle

songar knytta til seremonien når brura vart avduka. Så vart det sett fram eit stykke brød med salt eller smør. Det vart brote i to og delane gitt til brura og brudgommen. Somme stader var det skikken å setja suppe framfor dei, som dei skulle eta av same skåla. Medan brura framleis sat ved bordet, kunne ho som snarast få eit barn i fanget. Oftast var det ein gut, og ho skulle gje han eit par vottar eller sokkar. Skikken var kjend over heile Estland som eit middel til å sikra paret avkom.

Så skulle brura bli kjend med den nye heimen. Mor til brudgommen tok henne med seg til bygningar og til alle rom, heilt sikkert også til brønnen. Alle stader måtte brura gje gåver. Ho kasta jamvel eit par vottar i brønnen. Desse gåvene plukka ver-mora opp, og dei fekk ho. Skikken var truleg restar av gammal ofring til dei ulike vettene som heldt til ymse stader på garden.

Etter matmålet følgde den viktigaste av alle skikkane. Jentebora vart teken av brura og ho skulle få konehetta på seg (est. *tanutamine*). Først med dette var ho verkeleg gift. Ikkje rart at det estiske språket har det å "koma under konehetta" som eit vanleg uttrykk for at ei jente gifter seg. Det var mor til brudgommen som skulle stå for dette ritualet. Dersom ho var død, gjekk oppgåva til kona åt belemannen. Seremonien gjekk vanlegvis for seg halvt i løynd, gjerne i eit siderom og berre med nokre få av dei nærmaste til stades. Seinare vart det eit seremonielt høgdepunkt som heile festlyden skulle ha høve til å sjå. Brur og brudgom sat ved sida av kvarandre. Ingen måtte passera mellom dei. Til kulissane kunne det høyra at det stod brød, kjøt og øl på bordet for å sikra at paret alltid skulle ha mat nok. Mor til brudgommen kjemde først håret til verdottera, så daska ho henne i panna med konehetta og sa eit formular som kunne vera: Gløym draumen, hugs minnet, ha mannen i tankane! (*Unusta uni, mäleta mälu, Pea mees meeles!*) Så sette ho konehetta på brura. Dette gjorde ho tre

gonger. Dei to første gongene sette ho hetta skeivt eller vrangvendt og brura rista den av seg eller kasta den på golvet. Først tredje gongen var alt rett, og no var ikkje jenta brur (est. *morsja*) lenger, no var ho ungkone (est. *noorik*).

Like etter følgde neste seremoni som gjekk ut på at ungkona fekk forkle på seg. Forkleet var det andre viktige teiknet på at kvinna var gift. Skikken vart ikkje nytta alle stader, og det var også stor variasjon når det galdt kven som skulle setja forkle på ungkona. For det meste var det nok ein av bruresveinane som tok seg av det. Og igjen skulle det vera underhaldning slik at forkleet først vart bunde om halsen eller andre stader før det fann den rette plassen sin. Det kunne også først vera fillet slik at det vart samla inn pengar til eit nytt forkle, eller nokre av festfolka fekk i oppgåve å bota det sunde, gjerne slik at dei dekte hola med pengar. Brudgommen var då den første til å kasta pengar i forkleet, sidan kasta dei andre. Ungkona fekk ha dei pengane som vart innsamla på den måten.

Første bryllaupsdagen i den nye heimen slutta med at paret på seremoniell måte vart leidd til sungs. Svært utbreidd var skikken at dei den første natta skulle liggja i fjøset, helst i sauefjøset. Då skikken endra seg, vart det reidd opp i stallen, på loftet eller i kammerset. Det høyrde med at dei skulle liggja på høy som var tørka av fleire gras-slag som brudgommen sjølv hadde slått. Sengklede skulle brura sine folk koma med. Andre enn dei nygifte sjølve måtte ikkje sitja på senga eller prøva henne, helst ikkje sjå henne eingong, for det kunne ta lykka frå det unge paret eller skapa usemje mellom dei. Det var gjerne mor til brudgommen som skulle leia paret til sungs. Somme stader låg dei den første natta med klede på seg. Dei vart vekte med song og musikk neste morgon, eller rett og slett med skrik og støy. Ungkona måtte leggja att eit belte eller liknande der ho hadde lege. Dette var gåver til den som hadde leidd dei til sungs og som også

reidde opp senga etter dei. Paret fekk vatn og vaska seg, og kasta pengar i vaskevatnet. Dei pengane var gåve til den som kom med vatnet, og som også bar det ut igjen. Vassberaren har gjerne også fått vottar.

Den tredje, og vanlegvis siste bryllupsdagen var ein stor gävefest. Folket til brudgommen framførde syngjande krava om at kista til brura (est. *veimevakk*) no måtte opnast og innhaldet delast ut. Dette vart kalla å "syngja opp kista" (est. *kirstu lahti laulmine*). Alle som høyrde til på brudgommen si side, vart kalla fram ein for ein og fekk gåver: Det var igjen sokkar, vindingar, vottar, belte osv. Dei som hadde hatt embete, fekk gjerne fleire ting som sjal eller skjorte i tillegg. Og foreldra til brudgommen fekk endå fleire og endå finare ting. Seinare utvikla det seg ein skikk der innhaldet i kista ikkje vart utdelt som gåver, men i staden seld. Det dreide seg ikkje lenger om å dela, eller dela ut, innhaldet i kista. Uttrykket vart då å selja det (est. *vaka müümine*). Det er då eigenleg to ulike skikkar som vart kombinerte, for det å gje pengar til ungkona var gjort i uminnelege tider. Pengeinnsamling eller pengegåver i større stil vart vanlege på



Tjerand og Kati hjelpest åt med potetskrellinga.

1800-talet då bondefolket stundom kunne ha litt meir å rutta med. Pengar vart den viktigaste kollektive hjelpa frå bryllaupsfolket til det unge paret. Innsamlinga kunne gå for seg på ulike måtar. Den vanlegaste, men samtidig ein av dei nyaste skikkane, var å ropa opp namna. Brureparet sat til dømes ved bordet med ei flaske brennevin og ei tom skål framfor seg. Så gjekk bryllaupsfolket fram ein for ein, fekk ein slurk brennevin og la pengar i skåla. Det var ingen faste summar. Derfor kunne det stundom bli eit tevlingsmoment: Kven gir mest?

I bryllauet vart ikkje berre songe og ete, det vart også dansa. Dansen kunne bryta laus etter seremonien med konehetta, eller dansen kunne bety avslutninga på festen. At det var på tide å avslutta, kunne bli markert med avslutningsmat. Det var gjerne kålsuppe eller annan kålmat. På Saaremaa var det mjølbollesuppe (est. *klimbisupp*). Så var det vanleg å banka i husveggen utanfrå. Andre teikn på at festen var over, var at ungkona tok av seg hetta, at ho gav seg til å spinna midt på golvet, eller at husbonden vengde frakken og tok han på seg vrangvend. Når slike teikn vart gitt, somde det seg å dra heim.

Både i Sør- og Vest-Estland vart det halde etterbryllaup (est. *järelpulmad*), anten første søndagen etter bryllaupet, eller ei veke seinare. Etterbryllaupet var dei fleste stader i heimen til brudgommen. Berre dei nærmaste slektningane var med i laget. Ein kjenner også til frå Sør- og Aust-Estland at det dessutan var etterbryllaup i heimen til jenta ei veke seinare. Brudgommen skulle då ha med seg gåver til vermora, og dei nygifte fekk på si side med seg den medgifta (est. *kaasavara*) som var avtalt før bryllaupet.

I ingressen vart det lova å fortelja om det norsk-estiske bryllaupet i Sør-Estland laurdag 22. juni. Det blir noko kortare enn tenkt fordi biletmaterialet nådde fram i siste sekund. Ved å pressa ut somme andre ting har redaksjonen trylla fram litt plass.

Då Kati Must frå Möniste og Tjerand Nybø frå Suldal vart vigde i Hargla kyrkje, var det ei vakker frukt av det samarbeidet landbruksorganisasjonane i Rogaland innleidde då representantar derifrå drog til Sør-Estland våren 1991. Dei hadde Ants Sild som kjentmann og fekk kontakt med estiske bønder i eitt av dei områda der ressurssterke rogalendingar verkeleg kunne få bruka seg. Etter kvart gjekk det mange sendingar med brukte jordbruksmaskinar som jærøbøndene hadde sett i stand. Og estiske ungdommar fekk praksis på gardane i Rogaland og gjerne opplæring på jordbruksskulane ei tid. Slik kom Kati til Noreg og vart etter kvart uunnverleg for ein avløyssarring i Suldal og endå meir uunnverleg for gardguten Tjerand på Nesflaten. No kan ho leggja Bufast til dei andre namna sine, for i Suldal blir ho verande.

Eit heilt busslass med rogalendingar tok turen til Estland for å vera med i bryllaupet. Ein støkk fekk alle saman i hamna i Tallinn då styresmaktene ikkje ville sleppa inn kona til bussjåføren. Ho reiste med rumensk pass og skulle hatt visum. I slike saker er estarnae svært prinsippfaste. Eller la oss seia: Dei er like prinsippfaste som andre land dei ønskjer å samanlikna seg med. Dei har jo i sommar hatt ein alvorleg dyst med dei finske grannane som ikkje vil respektera kravet om eige pass for ungar frå dei er sju år, eller så i det minste fotografi av barnet i passet til foreldra. Finske ungar er sende heim igjen i massevis, men den rumensk-norske bryllaupsgjesten fekk sleppa inn etter nokre timar. Etter det gjekk alt som smurt.

For dei norske gjestene var det interessant å sjå korleis gamle skikkar vart kombinerte med nyare innslag. Det er tydeleg at folk er uvane med kyrkjelivet, og presten var sikkert litt nervøs så han ikkje kom på å rettleia. Derfor stod heile kyrkjelyden under heile seremonien. Men vakkert ordna med brura sine folk på venstre sida og brudgommen sine på høgre sida.

Etterpå kjørde bryllaupsfolket omkring

i bygda i fleire timar og var innom ulike kjenningar. Ingen hingstar føre vognene no meir. Derimot masse hestekrefter under panseret. Samhøyringa vart markert med lange kvite band som vart festa til antenna på bilen og flagra i vinddraget. Langt ute på bygda var det likevel breie vegar med plass til å kjøra i sikk-sakk så lenge det ikkje var møtande trafikk. Rett som det var stansa heile følget, sprang ut av bilane og var vitne til at dei nygifte vart sett på ymse prøver. Dei skulle nok eigenleg vore testa før dei gjekk til alteret, men det spela ikkje så stor rolle. Ein stad vart brura sett framfor rokken og måtte visa at ho kunne spinna (sjå foto side 21). Andre stader var det hekling eller anaa handarbeid. Potetskrelling er lett å arrangera og alltid populært, for potetene blir gjort vrang med spiker på kryss og tvers stålsett potetål, kan ein vel seia (sjå foto side 23). Brudgommen måtte stadig kløyva ved, og dei var ikkje små dei kubbane han fekk framfor seg. Når dessutan øksene var skjemd alle stader, kom det vel med at brura kunne kviskra eit godt råd: Hogg av ein snei i kanten! For det viktigaste var å kunna visa opp ei flis. Saman med låen fekk brudgommen eit bryne, så der var han betre faren. Så var det til å slå, og brura etter med riva. Her kunne paret demonstrera evna til samarbeid. Like eins når dei fekk oppgåver som hadde med barnestell å gjera.

Sjølve festen gjekk for seg på slottet Sangaste (sjå bilete i Estlands-nytt nr. 3, 1998; slottet skal me koma tilbake til i ein annan samanheng). Det gjekk med eting, leikar, song og gaman for somme heilt til neste morgon. Kjøkemesteren gjorde ein kjempeinnsats, var utrøtteleg på ferde natta igjennom. Innimellom trakterte han også trekkspilet.

På estisk vis stod det mat på bordet heile natta så lenge det var folk til stades. Det var stilt opp atskillege flasker med brennevin bortover borda. Det gjekk mindre av dei enn det ville gjort i eit reint estisk bryllaup. Nordmennene sette større

pris på mildare drikkevarer, såg det ut til. Brusen, som er den norske nasjonaldrikken, var ikkje å sjå. Det var kanskje det mest bisnelege. Tenk at det går an å ha det så gildt utan brus!

Juni er tradisjonelt den store giftemånaden, og vi ser ei tydeleg utvikling:

2000 598

2001 670

2002 730

Første halvår 2002 vart det inngått 2339 ekteskap i Estland. Sidan i desember 2001 har ein del prestar hatt rett til å via folk slik at det også er rettsgyldig. Den første tida var det ikkje så mange som nytta seg av dette, men i juni var talet kome opp i 65.

Tørt i Tallinn

Valborgskvelden 30. april har tradisjonelt vore ein stor fyllefest. I 1999 vart det i Tallinn innført forbod mot sal av alkohol over disk frå klokka 22 til klokka 7 neste morgon. Men ettersom svært mange alt var godt fulle før forbodet, vart klokkeslettet forandra til 19 i 2000. Så vellykka var dette at forbodet vart gjort gjeldande også i 2001 og 2002. (olm)

Estisk geolog ved NGU

Vi blar gjennom avisa og blikket fanger et navn – **Aivo Lepland**. Det er noe estisk ved det, så vi leser. Og joda, han er fra Tartu, men arbeider ved Norges geologiske undersøkelser i Trondheim. Sammen med andre forskere har han sett på metodene som blir brukt for å finne spor etter liv i steinprøver som er 3,8 milliarder år gamle.

Aivo Lepland påbegynte arbeidet da han i 1998 samlet inn steinprøver i Issua-området på Grønland. Sammen med en internasjonal forskergruppe kan Lepland legge fram forskningsresultater som tyder på at biologisk liv har oppstått på et seinere tidspunkt enn tidligere antatt. Dokumentasjonen ble lagt fram i augustnummeret av tidsskriftet Nature. (Aftenposten 10.8.2002)

Om å gå over grensa

Mange stader og i mange land blir det diskutert når media går over grensa, som til dømes når kyllingar bryt inn i nyheitssendingar i Noreg. Men sjeldan skjer grensekrenkinga i så bokstaveleg forstand som i Estland i fjor haust. Då gjekk nemleg programleiar for aktualitetsprogrammet "Pealtnägija" (Augevitne), **Vahur Kersna**, i løynd over den estisk-russiske grensa. Eller litt meir presis: Hoppa over kontrollinja. Med seg hadde han opptakslaget, og målet var å vise kor svakt vakthaldet er somme stader. Men slike føremål gjer det ikkje lovlegare å krenke ei riksgrense. Slikt er ikkje bra verken for grensevakta eller samarbeidet med naboen i aust.

Seinare i innslaget, der Kersna fleire gonger hoppa over sandstipa som markerer kontrollinja mellom Estland og Russland (grenseavtalen er nemleg stadig ikkje underskriven), gjorde han òg eit intervju med grensevaktadministrasjonen for området. Men det gjorde dei ikkje noko blidare, då dei såg innslaget. Dei melde Kersna til politiet, og snakka om mogleg skandale i forholdet til Russland. Kersna forsvara det som eit journalistisk eksperiment.

Resultatet av det heile er òg eit kapittel for seg: Trass fjernsynsoptaka av hoppa -- både med og utan tilfart -- vart saka lagd bort grunna manglande bevis. Grensevakta var nemlig ikkje i stand til å vise nøyaktig kor han hadde hoppa. (Øyvind Rangøy)

Kompensasjon for tap av taxfree?

Det er beregnet at avskaffing av taxfree-systemet vil bety et innteksttap på 47 % for ferjeselskapet Tallink som trafikkerer strekningen Tallinn – Helsingfors med flere skip daglig. Linda Lines med to små hydrofoiler beregner sitt tap til 24 %, mens lufthavna anslår innteksttapet til 10 %. Regjeringa overveier støttetiltak til de forskjellige selskapene. (ay)

Helsestell

Helseminister **Siiri Oviir** (senterpartiet) hadde truga med å gå av dersom Riigikogu (parlamentet) ikkje vedtok den nye lova om helsestell. Proposisjonen hadde nemleg møtt motstand i hennar eige parti der det vart forberedt eit forslag om å leggja lova på is inntil vidare. Om trusselen frå Oviir var avgjerande, skal vera usagt. I alle fall fekk Estland 19. juni ei lov som m.a. garanterer estarane fri tannpleie til dei fyller 19 år. Dessutan skal fleire grupper, som gravide osv., få prisreduksjon på tannlegerekninga.

Det vart bestemt at sjukehusa ikkje kan krevja meir enn 25 EEK per døgn for sengeplassen, og legen kan maksimalt ta 50 EEK når han kjem på sjukebesøk til pasienten. I eit lovutkast var det foreslått sjukepengar frå fjerde dagen då pasienten er arbeidsdyktig. I den vedtakne lova blir det bestemt at sjukepengar kan ein få frå og med den andre sjukedagen. Fødselspengar kan ein få i 140 dagar.

Eit grunnleggande problem for Estland er det at helsestellet skal omfatta 1,4 millionar menneske mens det bare er 574 000 skattebetalarar.

Arbeidsledighetstrygd

Fra årsskiftet trådte det i kraft en ny lov om arbeidsledighetstrygd. Alle lønsmottakere skal trekkes en prosent av lønna som en innbetaling til kassa for arbeidsledige. Skulle de miste jobben vil de over en periode få utbetalt trygd. Arbeidsgiveren skal til samme formål trekke 0,5 %.

Dette er en betydelig forbedring av situasjonen for den som blir uten arbeid. Samtidig håper myndighetene at det skal øke skatteinntektene. En stor del av lønningene i Estland blir nemlig betalt svart ("ümbrikupalk"). Den som mottar svart lønn blir ikke registrert som lønsmottaker og får ingen utbetalinger fra det nye fondet.

Utanlandsestarar

Den estiske staten har vedteke å støtta etniske estarar frå dei tidlegare sovjetiske områda som vil studera ved høgskular i Estland. Prosjektet er førebels på fem år og skal dekkja utgifter til reiser, studium og opphald for 25 ungdommar. Dei fem første blir tekne opp ved lærestadene alt i år. Det har vore snakk om eit månadleg stipend på EEK 1500 og bustadstøtte på EEK 500.

Det er også tenkt på barna. Sommaren 2002 var det i Estland sommarleirar for 23 barn med estisk bakgrunn, men som er busette i ymse delar av det tidlegare Sovjet. Føremålet er at barna skal få høve til å oppretta kontakt med estlandsestiske jamaldringar.

Har du fødselsdag?

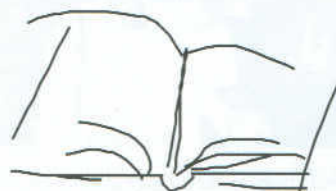
Det heter jo at en bør dø på Island, for der har de så fine nekrologer. Men om vi nå konsentrerer oss om livet før døden, så kan vi slå fast at om det er noe som er viktig i Estland, så er det fødselsdagen og feiringen av den. Nå slutter hovedstaden seg til gratulantene. Hvis du bor i Tallinn og fyller rundt tall fra 60 år og oppover, kan du heretter vente deg gratulasjonskort fra borgermesteren. Og fra og med 91-årsmerket kommer byen til å huske deg med et kort hvert år så lenge du lever. (kb)

Oljeberedskap

Den estiske grensevakta har fått tildelt oppgaven med å ta seg av oljekatastrofer. Til å klare dette har de to gamle trålere, Reet og Triin fra 1978 og 1987, som tidligere har fanget sild i østersjøen. De klarer ikke å samle opp mer enn 300 tonn olje. Det er ikke mye når vi veit at utenfor Estlands kyst passerer det tankskip med opp til 150 000 tonn i lasten.

Kultur

Jan-Ivar Byrkjemoen:



BØKER

Brevveksling

Jaan Kaplinski – Johannes Salminen: *Vita nätter och svarta. En brevväxling.* Söderström & Co. Bokförlaget Atlantis, 2002, 149 s.

Den estiske forfatteren og filosofen Jaan Kaplinski (f. 1941) fra Tartu og hans finlandssvenske venn, Johannes Salminen (f. 1925) fra Helsingfors, gav i 1990 ut boka *Sjunger näktergalen enn i Dorpat?* som inneholdt deres brevveksling fra en viss periode. Nå har de gjort det igjen. Det vil si at de har gitt ut ei bok som inneholder tanker om verden nå og om den utviklinga som har funnet sted siden forrige bok. Den foreligger både på finsk og svensk, så den er tilgjengelig for norske lesere også, og absolutt verd å stifte bekjentskap med.

Jaan Kross: Samla verk

I vår kom sjuande delen av **Jaan Kross:** *Samla verk.* Utgjevinga har stått i stampe sidan sjette band kom i 1999. No har forlagsrettane gått over til Eesti Keele Sihtasutus som enno i år reknar med å auka serien med 2–3 band til. Sidan vil det normalt bli to i året. Den fullstendige serien vil bli på ca. 22 band.

Tammsaare på finsk

Anton Hansen Tammsaares hovedverk,

Sannhet og rett I–V, blir utgitt på finsk, oversatt av Juhani Salokannel. Første bind er allerede å få kjøpt. Samtidig arbeider Salokannel med en biografi om Jaan Kross.

XX sajandi kroonika. 1. osa 1900–1940 (Det 20. århundres krønike. 1. del 1900–1940). Eesti entsükloope-diakirjastus. Tallinn 2002. 527 sider.

Det er de siste åra utgitt flere bøker om estisk historie. En kunne tenke seg at de hullene sovjetperioden skapte, nå er i ferd med å bli tettet. Imidlertid viser det seg at det stadig fins store muligheter for nye vinklinger og at estiske historikere vil ha nok å gjøre også i kommende år. Ganske mange av dem har vært engasjert som skribenter i denne krøniken som ikke representerer noe slags grunnforskning, men som kan skape interesse blant leserne for litteratur som speiler mer djuptgående forskning.

Samme type verk er utgitt i mange land. I Norge fikk vi *Århundrets Hvem Hva Hvor* på Schibsteds forlag i 1999. Der har hele århundret fått bare 500 sider, mens det estiske verket bruker drøyt 500 sider på de første 40 åra. Første bind slutter dramatisk med Moskvas ultimatum til Estland 16. juni 1940. Med tanke på hvilken historisk betydning ultimatumet hadde for den estiske nasjonen, var dette likevel det naturlige stedet å markere bruddet. Av forordet framgår det at bind to skal omfatte de neste 60 åra. Det ser ut som en ulik fordeling, men for esterne fortøner et halvt århundres okkupasjon seg som relativt enstonige. Redaktørene har en stor oppgave foran seg når de skal gjøre den perioden like interessant for leserne.

Boka er rikt illustrert og direkte spennende å lese. Forresten leser vi det kanskje ikke slik direkte fra perm til perm.

Det egner seg til å bla i og ta for seg år eller perioder som en måtte være opptatt av. Når vi har vært vitne til hvordan VM i fotball opptok nordmennene i sommer, så skal vi vel ikke undres over at esternes oppmerksomhet i så stor grad var knyttet til fotballen i 1933. Da deltok nemlig Estland i VM-kvalifiseringen. Gruppemotstandere var Sverige og Litauen. I åpningskampen 11. juni vant Sverige 6–2 over Estland. Med seier 2–0 over Litauen i neste kamp, var Sverige sikker gruppevinner, slik at kampen Estland–Litauen ikke ble spilt.

Verket er imidlertid mye mer enn fotball. Både politiske hendelser og kulturelle begivenheter er behørig omtalt for hvert år. Redaksjonen i Estlands-nytt kommer til å kunne hente mye informasjon fra denne krøniken.

Okkupasjonshistorie

Gamle og unge historikere sitter og skriver på spreng i Tallinn og Tartu for å få ut historieverket om den sovjetiske okkupasjonen i ni bind. Første bind skal komme i 2002. Prosjektet var tidligere ledet av Enn Tarvel, nå har Tõnu Tannberg overtatt.

Estisk idéhistorie

Det er ti år siden bokserien *Eesti mõttelugu* (Estisk idéhistorie) ble påbegynt. Den som satte det hele i gang og i alle år har vært hovedredaktør, er forfatteren Hando Runnel. Før utgangen av 2002 vil serien ha 48 utgivelser. Mens Estland etter hvert fikk sin historie tilbake som folk og stat, så skulle dette prosjektet også gi dem tankene og tankenes utvikling – den intellektuelle skatten, om en vil. Til å begynne med ble det gitt ut bøker som som ikke hadde kunnet komme ut på grunn av sovjetregimet, eller som var blitt umulige å få tak i på grunn av bokbål osv. Siden inkluderte serien etter hvert også nålevende tenkeres tanker. I 1996 kom Lennart Meri: *Presidentens taler*. Og i 2001 var Meri igjen aktuell med *Statlige bekymringer*.



De sentrale personene på Sigrid Undsets fødselsdag i Tartu. Fra venstre: avdelingssjef Margit Oja, oversetter Elvi Lumet, skuespiller Tiia Kriisa og informasjonssjef Linda Jahilo.

Sigrid Undset 120 år

Fødselsdager er noe av det viktigste de har i Estland. Men de feirer ikke bare sine egne. De har overskudd til å feire mange norske fødselsdager – og gjør det ofte mer ettertrykkelig enn vi får det til hjemme i Norge. Sigrid Undset fikk 20. mai 120-årsdagen markert med teaterforestilling i teatersalen på Nasjonalbiblioteket. Heidi Sarapuus Variusteater framførte stykket *Saga* som er en dramatisering av Sigrid Undsets biografi. Dagen etter var det et fint arrangement på kafeen i sentralbiblioteket i Tartu. Rommet var fylt til trengsel av litteraturskere og undsetbeundrere. Oversetteren Elvi Lumet som har oversatt mesteparten av Undsets produksjon, og overførte for noen år siden også Tordis Ørjasæters undsetbiografi til estisk, fortalte engasjert om Sigrid Undset. Innimellom leste skuespilleren Tiia Kriisa tekster av forfatteren.

Biblioteket hadde satt opp en utstilling for å gjøre ære både på Sigrid Undset og på den dyktige oversetteren hennes, Elvi Lumet. Hun er for øvrig i innspurten med manuskriptet til *Gymnadenia*. Boka kommer allerede i år på estisk.

Estisk litteratur

fra side 44

rytme og alliterasjon. Til folkediktinga hørte også fortellingene – eventyr, sagn, morostubber. I den estiske folkediktinga er det dessuten rikelig med ordspråk, gamle vendinger og gåter. En vesentlig del av materialet til nasjonale-poset *Kalevipoeg* er hentet fra folkesagn.

Estisk folketro var animistisk, esterne trodde på ånder, tabuer og livskraft. Utbredt var kjennskapen til lynguden Taara. **Kristning** av de hedenske esterne ble gjort til grunn for tyske og danske erobringstokter tidlig på 1200-tallet. Den estiske frihetskampen mislyktes, og Estland kom under fremmed velde som varte i flere hundre år.

Estiskspråklige ord i form av stedsnavn og personnavn kan en lese i Henriks livlandskronike (*Heinrici Chronicon Livoniae*) fra 1224–27, som skildrer og rettferdiggjør tyskernes erobringstokter. Utviklinga av et estisk skriftspråk var langsom og møysommelig. De første trykksakene hadde sammenheng med reformasjonen og behovet for kirkelig brukslitteratur på folkets språk. Den første boka på estisk er nevnt i 1525, men den eldste bevarte boka er **Wanradt-Koells katekisme** fra 1535. Dette ble regnet som fødselsåret for den estiske boka, og 400-årsjubileet ble behørig markert med et Bokår i 1935. Et nytt Bokår ble utropt i 2000 – da betraktet som et 475-årsjubiläum.

Ei jesuittisk håndbok for prestene i Livland (*Agenda Parva*) fra 1622 inneholder parallelle tekster på fire språk, blant dem sørestisk. Etter at Estland var lagt under det protestantiske Sverige på 1600-tallet, økte utgivninga av **kirkelig litteratur** (prekensamlinger, katekismer, evangelier). Disse skriftene er for det meste tospråklige og ment å være til hjelp for baltisktyske og svenske geistlige. Av vesentlig betydning

var grunnlegginga av universitetet i Tartu i 1632. Mot slutten av 1600-tallet fikk boka etter hvert flere bruksområder. Det ble satt i gang skoler for bondebefolkningen, og den kirkelige litteraturen måtte tilpasses undervisningsformål. Noen av de tidligste profane verstekstene stammer fra 1630-åra. Arbeidet med å oversette Bibelen ble tatt opp. I 1686 kom Det nye testamentet ut på sørestisk (Västne Testament), i 1715 på nordestisk (Uus Testament), og i 1739 en fullstendig **bibeloversettelse** som var i bruk i over 200 år. De lokale hernehuterne fremmet like ens tilkomsten av lesestoff på estisk. I 1718 begynte det å komme ut **almanakker**; sammen med disse ble det tilbudt bibelhistorier, oppbyggelige tekster og småvers. Fra slutten av 1700-tallet til inn på 1800-tallet var den vesentligste estiskspråklige litteraturen av folkeopplysende art, det kom ut samlinger med didaktiske fortellinger (F.W. von Wilmann, F. G. Arvelius). Ved århundreskiftet begynte flere å dyrke det verdslige verset. De tidlige tekstene på estisk sprang framfor alt ut av pliktfølelsen til de boklærte og var ei frukt av det folkepedagogiske arbeidet. Det var defor stor overvekt av oversettelser og bearbeidelser.

Fra tidlig på 1800-tallet er det berettiget å snakke om en estisk nasjonallitteratur. Bakgrunnen for den var blant annet at bondebefolkningen ble befridd fra livegenskapet, skolesystemet ble utviklet, og universitetet i Tartu ble gjenåpnet i 1802. Forfattere av estisk opprinnelse tilførte litteraturen en nasjonal selvbevissthet. Den første store begavelsen var **Kristjan Jaak Peterson** (1801–22). Oder og pastoraler av denne tidlig døde dikteren viser innflytelse fra antikkens litteratur, tidlig romantikk og estisk folkedikting. Peterson var forut for sin tid; en del av produksjonen ble liggende

utrykt. Det lå foreløpig på skuldrene til prosaforfatterne å bygge opp en estisk litteratur.

Kulturutviklinga skjøt fart i 1830-åra. Etter initiativ fra **F. R. Faehlmann** ble vitenskapsselskapet **Õpetatud Eesti Selts** (1838–1950) dannet i Tartu med det formålet å utforske folkets historie og kultur. Faehlmann begynte å bearbeide folkediktinga litterært, fra ham stammer blant annet et utkast til nasjonalepos. Den første estiske avisa, **Perno Postimees**, ble trykt i 1857. Redaktør var J. W. Jannsen som også skrev folkelige fortellinger og småstubber. På liknende måte forente **Carl Robert Jakobson** journalistisk og skjønnlitterær virksomhet. I 1840- og 1850-åra var estisk litteratur for størstedelen folkeopplysende og støttet seg til tyske mønstre.

Hele åndslivet og dermed også litteraturen forandret seg betydelig i den nasjonale **oppvåkningstida** 1860–90. Esterne ble mer selvbevisste, de dannet foreninger, arrangerte de første sangfestene (1869), grunnla et nasjonalt teater (1870). Interessen for folkediktinga vokste og ble kronet med nasjonaleposet **Kalevipoeg** (1857–61), som **Fr. R. Kreutzwald** skrev i runometrisk form på grunnlag av materiale fra sagn, folkeviser og tradisjoner om kjemper. **Kalevipoeg** spilte en viktig rolle som nasjonsbyggende faktor. Da den nasjonale bevegelsen var på sitt høyeste, slo den romantiske innflytelsen særlig sterkt ned i lyrikken og i den historiske prosaen. Den fremste dikteren fra denne demringsperioden var **Lydia Koidula**. Fedrelandsangene hennes er blitt stående som en levende kulturarv fram til våre dager. Populær i det hele tatt var den romantiske fedrelandslyrikken (M. Veske, A. Reinvald) og historisk-romantiske fortellinger (E. Bornhöhe). Med **Jakob Hurt** i spissen gikk det for seg ei omfattende innsamling av folkedikting. De estiske folkeminnesamlingene er av et imponerende omfang; satt i forhold til Estlands beskjedne folketall er de enorme.

(Et lite utvalg folkeeventyr finner vi på norsk i *Varulven og andre estlandske eventyr*, 1981.)

Fra 1880-åra satte det inn ei kraftig russifisering av samfunnet. Mot slutten av 1800-tallet fjernet den nasjonalromantiske litteraturen seg etter hvert fra virkeligheten, og den kunstneriske kvaliteten ble lidende. Da slo en realistisk prosa sterkt igjennom og løftet litteraturen tilbake. Den kritiske realismen ble innledet av **Eduard Vilde** med *Til det kalde landet* (*Külmale maale*, 1896). Han bygde sine bredt anlagte historiske romaner på samfunnsforholda i Estland på 1800-tallet. De suggestive dikta til **Juhan Liiv** representerer i samme periode det beste innen lyrikken.

II. Estisk litteratur på 1900-tallet

Litteraturen tidlig på 1900-tallet ble først preget av revolusjonen i Russland 1905–07, deretter av verdenskrigen og den etterfølgende russiske revolusjonen i 1917. Det skjedde et gjennombrudd i estisk litteratur, som var knyttet til grupperinga **Noor-Eesti** (Ung-Estland). Den talte navn som Gustav Suits, Friedebert Tuglas, Johannes Aavik ofl. Målet for ungesterne var å få estisk litteratur opp på europeisk nivå. Mottoet var: "La oss forbli estere, men la oss også bli europeere!". Ungesterne brøt med realismen som tidligere hadde dominert og gav i kontrast til denne ut nyromantisk lyrikk og kortprosa.

De samfunnsmessige omveltningene i perioden 1917–20 fikk stor historisk betydning. Esterne kjempet seg gjennom krig og revolusjoner, som resulterte i at Republikken Estland ble utropt i 1918 og stadfestet med en estisk-russisk fredsavtale i 1920. Det litterære livet var i denne perioden livlig og mangfasettert. I sentrum stod litterære grupperinger. En av de viktigste blant disse var den skjønnhetsdyrkende **Siuru** (1917–19). Den samlet den nye bølgen av lyrikere og prosaister (Marie Under, Artur Adson, Henrik Visnapuu,

August Gailit, Friedebert Tuglas, Johannes Semper ofl.) som i prinsippet fortsatte den nyromantiske retningen som ungesterne hadde innledet. I produksjonen til Siuruforfatterne dominerer en intenst stemningsfylt naturlyrikk og sensuell kjærlighetspoesi. Inngangen til tjuetåra er en av de livligste og mest spennende periodene i estisk litteratur, der satire og bohemvesen bidrog til kvalitetsmessig høytstående verk som i mange tilfeller er blitt klassikere.

Etter at det var dannet en selvstendig stat, gikk samfunnet inn i en roligere periode og det litterære livet kunne stabilisere seg. **Tjuetåra** er viktige nettopp på grunn av de litterære institusjonene som da ble etablert. Den sentrale organisatoren var Friedebert Tuglas som 1922 tok initiativet til å danne **Estisk forfatterforening**. Den begynte året etter å gi ut tidsskriftet **Looming** (Skaping). Både forfatterforeninga og tidsskriftet er virksomme den dag i dag. Myndighetene opprettet 1925 et statlig kulturfond (Eesti Kultuurkapital) som ble en sentral institusjon i finansieringa av kulturen. Virksomheten ble avbrutt i 1940, men et nytt kulturfond kom på plass igjen i 1995. Det ble i 1927 dannet en estisk PEN-klubb som gikk inn i det internasjonale nettverket av PEN-klubber. Forlaget Loodus begynte å arrangere regelmessige romankonkurranser som trakk mange nye forfattere inn i litteraturen. Mens nyromantikken, impressjonismen og ekspressjonismen fortsatt dominerte i begynnelsen av decenniet, fikk de modernistiske retningene etter hvert vike ved midten av tiåret, og den realistiske epikken kom i framgrunnen. Strømmen av romaner ble innledet med første del av Anton Hansen Tammsaare's fembindsverk *Sannhet og rett* (*Tõde ja õigus*, 1926–33) som er et hovedverk i estisk prosalitteratur. Skrivekonkurransene fremmet like ens romansjangeren. De fremste forfatterne var Anton Hansen Tammsaare, Mait Metsanurk, August Mälik, August Gailit. Det tematiske

midtpunktet forflyttet seg fra landsbygda til skildringa av forholda mellom land og by, og konsentrerte seg til slutt mer om livet i byen. Prosalitteraturen var overveiende samfunnskritisk. Forfatterrollen var bevisst tids- og samfunnssentrert. Prosaforfatteren hadde et seriøst yrke og viktige oppgaver i samfunnet. De nærmeste åra omkring 1930 ble det fokusert på **livsnærhet**. Det sentrale innholdet i dette stikkordet var en enklere, mer jordnær livsholdning, våkenhet overfor den virkeligheten en har omkring seg, opposisjon mot ungestisk individualisme, mot estetisme og vestlighet.

Prosaen beholdt den dominerende posisjonen i **trettiåra**. Midt i decenniet ble den nasjonale enhetstanken rettesnor for den statlige kulturpolitikken, og det fikk stor innflytelse også på litteraturen. Den **historiske romanen** blomstret (Mait Metsanurk, Karl August Hindrey, August Mälik, Albert Kivikas). Den virkelighets-skildrende skrivemåten ble lagt bort, og i stedet gav forfatterne romantiske bilder av folkets fortid. Det gjaldt å befeste den nasjonale identiteten, noe som ideologisk sett var i harmoni med den rådende tenkemåten. Samtidig oppstod det andre retninger i prosaen – naturalisme og slumrealisme (August Jakobson), og den psykologiske romanen (Johannes Semper, Anton Hansen Tammsaare). I slutten av trettiåra stod Karl Ristikivi fram; han skulle reise den episk-realistiske romanen til ny heder. En ny lyrikergenerasjon, de såkalte **Arbujad** (Sannsigerne), stod fram, preget av høykulturell åndelighet. De utgjorde hovedsakelig en vennekrets fra Tartu (Betty Alver, Heiti Talvik, Bernard Kangro, Uku Masing ofl.) som skrev nysymbolistisk formnøyaktig og estetisk lyrikk.

All normal litterær virksomhet ble avbrutt i 1940. **Estland mistet selvstendigheten** da det ble okkupert av Sovjet og kastet ut i en av de mest ustabile periodene i historien. Verdenskrigen førte i neste omgang til tysk okkupasjon som varte fra

1941 til den sovjetiske gjenerobring høsten 1944. Denne andre sovjetokkupasjonen skulle vare til Sovjetunionens sammenbrudd i 1991. Landet mistet på forskjellige måter en fjerdepart av befolkningen. Nesten 70 000 personer flyktet i 1944 fra Estland – hovedsakelig til Sverige, Tyskland, Kanada og Australia. Sovjetregimet hadde i perioden 1940-41 allerede vist hva som var i vente. Særlig satte hendelsene 14. juni 1941 djupe spor da mer enn 10 000 estere ble arrestert og deportert til Sibir. Blant flyktningene var det mange forfattere som i sine nye hjemland holdt oppe de estiske litterære tradisjonene. En kan derfor betrakte litteraturen i etterkrigstida som todelt: den ene en **eksil-litteratur** og den andre en litteratur skrevet under trykket av tvangsregimet i hjemlandet. Situasjonen med en nasjonallitteratur som fungerte samtidig i to forskjellige kontekster, varte til det selvstendige Estland ble gjenopprettet i 1991. Men sentrum og periferi skiftet plass. En kan si at om estisk litteratur hadde sitt midtpunkt i eksil til fram imot slutten av femtiåra, så ble dette fra da av etter hvert brakt tilbake til hjemlandet. Under sovjetregimet ble litteraturen i hjemlandet med ett slag totalt annerledes. Forfatterne i eksil svarte på det plutselige bruddet med å legge ekstra vekt på tradisjoner og kontinuitet.

En stor del av de estiske eksilforfatterne slo seg ned i Sverige der de litterære institusjonene ble konsentrert, slik som Estisk eksilforfatterforening og forlaget Estisk forfatterkooperativ. Flere av de mest kjente forfatterne av den eldre generasjonen drog i landflyktighet, for eksempel: Marie Under, Artur Adson, August Gailit, Henrik Visnapuu. Mellomgenerasjonen og de yngre ble nå aktive: Bernard Kangro engasjerte seg i forlagsvirksomhet og tidsskriftutgiving, Kalju Lepik skulle bli et toppnavn i eksillyrikken, **Karl Ristikivi** slo til med mektige romaner som i panorama behandlet hele den europeiske historien.

Han introduserte eksistensialismen i estisk litteratur med den modernistiske romanen *Sjelenatta* (*Hingede öö*, 1953). Eksilforfatterne gav ut to sentrale tidsskrift – **Tulimuld** (1950–51, redigert av Bernard Kangro) og **Mana** (1957–99, redigert av Ivar Grünthal og Hellar Grabbi).

Sentrum for estisk litteratur var allerede i 1960-åra i sterk bevegelse tilbake til hjemlandet, men det litterære livet i eksil fortsatte enda med stor styrke. Det var likevel naturgitt at den måtte gjennomgå aldring og død. Heldigvis nådde eksillitteraturen det kritiske punktet med hensyn til forfattere og lesere samtidig med at Sovjetunionen begynte å vakle for til slutt å gå i oppløsning. Det ene forlaget og tidsskriftet etter det andre avsluttet virksomheten i utlandet, flere av forfatterne gikk inn i Estisk forfatterforening, bøkene deres begynte å komme ut på forlag i Estland. De to estiske litteraturene smeltet sammen til én. Formelt ble sammensmeltinga fullført da eksilforfatternes forening høsten 2000 ble nedlagt og medlemmene tatt opp i Estisk forfatterforening.

I førti- og femtiåra var situasjonen for **litteraturen i hjemlandet** en totalt annen enn i den frie verden. Fram til 1953 hersket det **stalinistisk diktatur**, litteraturen var underlagt kommunistpartiet. Det var praktisk talt umulig å uttrykke seg fritt. Omkring 1950 gikk det for seg en først langsom, seinere stadig aksellererende sovjetisering av litteraturen. Regimet forsøkte å avbryte alle tradisjoner og skape en helt ny sovjetisk litteratur etter russisk modell. Fra okkupasjonen ble innledet og fram til slutten av femtiåra, kan vi kort karakterisere det som ble skrevet som sovjetisk litteratur i estisk språkdrakt. Den **sosialistiske realismen** var en obligatorisk retningsgiver. Politikken hadde det paranoide hovedmålet å forfølge og utrydde alt nasjonalt. I 1949–50 satte regimet i gang en kampanje mot borgerlig nasjonalisme. Forfattere ble undertrykt, flere ble arrestert.

Bare de som var trofaste mot de kommunistiske idealene fikk utgitt bøkene sine (Hans Leberecht, Juhan Smuul).

Etter Stalins død i 1953 løsgjorde sovjetsamfunnet seg gradvis fra det hardeste diktaturet. En tydelig forandring i kulturklimaet viste seg likevel først fra 1956 under regjeringstida til den nye partisjefen Nikita Khrusjtsjov. Da begynte den såkalte **tøversperioden** som sluttet da Bresjnev tok over, og frøs definitivt til da sovjetiske styrker okkuperte Tsjekkoslovakia i 1968. I midten av femtiåra begynte rehabiliteringa av de politisk bannlyste. Deporterte og arresterte vendte tilbake til Estland, blant disse også flere kulturpersoner. Forfulgte forfattere fikk tilbake rettighetene sine. Bøker ble ikke lenger systematisk ødelagt på bibliotekene, men sensuren stod ved lag. Regimet ble i noen grad liberalisert, men var i sitt grunnleggende vesen uforandret. Av forfatterne ble det liksom tidligere krevd lojalitet mot regimet.

Under de friere forholda skjedde det på overgangen fra femti- til sekstiåra forandringer i litteraturen som en særlig kunne spore i lyrikken. Dikterne forsøkte å komme fri fra den sosialistiske realismens kanon. **Fornyelsen i lyrikken** ble innledet av Jaan Kross, Ellen Niit og Ain Kaalep, som innførte frie vers i estisk lyrikk. Den virkelige vårløsningen kom imidlertid i første del av sekstiåra med den såkalte **kassettgenerasjonen**. Den slo igjennom med en uimotståelig kraft, og flere av de lyrikerne som tok fatt med denne generasjonen, skulle stå sentralt i de neste decenniene: Jaan Kaplinski, Paul-Eerik Rummo, Viivi Luik, Hando Runnel. Samtidig debuterte en rekke av vår tids ledende prosaforfattere: Mati Unt, Arvo Valton, Enn Vetemaa. Det kom inn en lekenhet, **modernistiske tendenser**, psykologisering, eksperimentering med forskjellige retninger fra 1900-tallets litteratur ute i verden.

I tilbakeblikk blir Bresjnevs regjæringsår husket som **stagnasjonstid**. Det

betydde imidlertid ikke det samme som stillstand i det åndelige klimaet. Tvert om økte det ideologiske presset på nytt og førte til hard undertrykking av estiske elementer. Mange russere slo seg ned i Estland. Politikken la til rette for at det russiske språket skulle innta førsteposisjonen. Den kulturelle livskrafta fra sekstiåra forsvant imidlertid ikke over natta. I begynnelsen av syttiåra debuterte de unge lyrikerne Toomas Liiv, Johnny B. Isotamm, Joel Sang og framfor alt Juhan Viiding. Hando Runnel skrev nasjonalistiske dikt der han minnet esterne om deres språklige og kulturelle identitet og hjalp derved folket til å tåle den trykkende hverdagen og holde fast ved nasjonale tradisjoner. Nye prosaforfattere våget seg fram på: Mari Saat, Mihkel Mutt, Toomas Vint, Mats Traat. Den kraftigste forfatteren i perioden ble Jaan Kross som forlot lyrikken og skrev en serie historiske romaner. I 1980-åra gjorde lyrikerne Doris Kareva, Mari Vallisoo ofl. sin entré.

Mikhail Gorbatsjov erklærte *perestrojka* (ombygging) og *glasnost* (åpenhet). Lite ante han hvilke følger det skulle få for verden. I Estland viser de samfunnsmessige forandringene seg allerede i 1987. Det fulgte en **overgangsperiode** med syngende revolusjon og oppsmuldring av sovjetregimet. Begivenhetene førte i august 1991 til **gjenoppbygging av Republikken Estland**. Året etter ble det innført en egen valuta og landet fortsatte på utviklingsveien som **selvstendig nasjonalstat**. Litteraturen levde med i de raske forandringene, på mange vis kan en sammenlikne denne perioden med dannelsen av den første Republikken Estland i 1917–20 og en tilsvarende litterær aktivitet den gangen. Forlagssystemet ble lagt om, det oppstod nye private forlag, sensuren forsvant, samtidig ble økonomiske problem aktualisert. Det ideologiske presset ble borte, i stedet oppstod det iblant en svimlende, grenseløs frihet. Midt i 1990-åra begynte forholdene å stabilisere seg, det ble dannet

en ny viktig institusjon – Eesti Kultuurkapital – til finansiering av kulturen.

Ved inngangen til 1990-åra stod det fram en ny generasjon av unge lyrikere (Karl Martin Sinijärv, Sven Kivisildnik ofl.). Litt seinere kom forandringene i prosaen (Emil Tode, Peeter Sauter, Andrus Kivirähk). Av disse nye forfatterne har foreløpig Emil Tode nådd lengst ut. Romanen hans, *Englefrø*, som skildrer de store samfunnsomveltningene, er oversatt til 14 europeiske språk. Frigjøringa av Estland inntraff samtidig med globaliseringsprosessen, esterne falt inn i rytmen og gikk med i den raske teknologiske utviklinga (datamaskiner, mobiltelefoner, internett) som igjen slo tilbake og på sin måte preget litteraturen.

Republikken Estland har gått inn i et nytt årtusen som en relativt **stabil og normalisert stat** med sterke likhetstrekk med Norden. Også det litterære livet og kulturlivet i sin alminnelighet er normalisert. Det blir gitt ut mange bøker, opplagene er små i våre dager sammenliknet med sovjetperioden, men antall titler har gått opp. For øyeblikket er det vanskelig å peke på noen hovedtendens. Det særpregete er nettopp **fargerikhet, polyfoni, blanding av generasjoner og sjangrer**. Den gamle mesteren Jaan Kross skriver fortsatt, produksjonen til generasjonen fra 1960-åra (Jaan Kaplinski) er stadig på topp, de yngre opptrer med kraft. Litteraturen i Estland er i utvikling, den er vital, og lovende – et spennende og særegent innslag i verdens litterære vev. (Oversatt av JV)

Kinobuss

Det er hundre år sidan Estland fekk ein vandrekino. Delvis til minne om dette vart det innretta ein buss som i august begynte å kjøra rundt og visa film i utkantane der folk elles har lite høve til å vera med på slik moro. Bussen begynte verksemda på Saaremaa med gratisforestillinger for folk ikkje hadde vore på kino dei siste ti åra.

Edit-Mai Granhaugen:



IDRETT

To solvmedaljer til Estland

For fire år siden ble **Erki Nool** europamester i tikamp. For to år siden tok han OL-gull i Sydney. Nå stilte han opp 7.–8. august i EM i München for å forsvare tidligere mesterskap. Det var ikke noe han kunne gjøre med verdensrekordholderen Roman Sebrle fra Tsjekkia som fikk 8800 poeng. Nool presterte likevel igjen en fin serie og kom på sølvplass med 8438. Russeren Lev Lobodin tok bronse med 8390 poeng. Det norske talentet, Benjamin Jensen, måtte trekke seg på grunn av skade.

Vi var varmet inn i hjerterøttene av en åttendeplass, skrev Aftenposten etter EM i München. Den plasseringa stod Karl Johan Rassmussen for på maraton. I samme løp tok Estland sølv nummer to ved Pavel Loskutov. Det var nøyaktig samme medaljehøst som Belgia og Irland, mens Latvia og Litauen måtte nøye seg med én sølvmedalje hver. Når Estland i tillegg hadde flere poengplasser, kan vi bare slå fast at de slår nordmennene ned i støvlene i friidrett. Og de har ambisjoner til enda mer. Pavel Loskutov var kanskje mesterskapets mest skuffete. Han skulle gått for gull, mente han. Aleksander Tammert hadde nok også håpet på mer enn femteplass i diskos. Fjerdeplass for Jane Salumäe på kvinnes maraton var hyggelig i hennes sannsynligvis siste løp for Estland. Hun står i ferd med å gjøre spanjol av seg.

Sterke i friidrett

Det estiske friidrettslandslaget har hittil kjempet i bunnserien. Under kaptein Erki Nool slo de seg i juni fram til en andreplass

(118 poeng) i kuppen for lag og rykker sammen med Hviterussland (127 poeng) opp en divisjon. Irland, Latvia, Kypros, Island, Georgia og Luxemburg må kjempe videre i bunnen. Det ble estisk seier i stav (Erki Nool), tresteg (Lauri Leis), diskos (Aleksander Tammert) og spyd (Andrus Värnik).

En uke seinere rykket også de estiske tikjemperne opp til førstedivisjon – og det til og med uten Erki Nool som måtte ta seg av en sår akilles. Rekkefølgen for de beste ble Estland, Storbritannia og Norge.

Norske fotballproffer

Fotballaget Flora i Tallinn, der Brann-treneren Teitur Tordarson tidligere var trener, har hele tre norske proffer i rekkene. I tillegg til Tor Henning Hamre og Kim Solberg er nå også Glenn Atle Larsen innkjøpt.

Vennskapskamp

Estarane har ambisjonar i fotball og dei gjer dei ikkje så verst internasjonalt. Denne viktige meldinga kom ikkje med i førre nummer av bladet vårt. Altså: Onsdag i påskeveka var det vennskapskamp Estland–Russland i Tallinn. Estland vann 2–1. Begge dei estiske måla vart skåra av Andres Oper som er proff i Århus. Politiet måtte ta i bruk gummikøller og handjern for å dempa gemytta. Dei russiske supportarane skal m.a. ha brent eit estisk flagg. (olm)

Estisk verdensmester

Det ble 6. juli for tiende arrangert VM i konebæring i Sonkajärvi i Finland. Og for femte gang på rad gikk seieren til et estisk par, Meelis Tammre og Anna Zillerberg. Når esterne ikke har vunnet flere ganger, kommer det seg bare av at de ikke deltok til å begynne med.

Men hvorfor er esterne så suverene? Ei finsk forklaring var at de estiske kvinnene er mindre og slankere. Dette var imidlertid

nå eliminert med en ny regel som krever veiing av alle konene og setter 49 kilo som minimumsvekt. Er kroppsvekta mindre, må paret finne seg i å bære med seg litt "ballast" for å oppnå nødvendig kampvekt. Å komme i mål med ei viktig kone lønner seg om en skulle klare å vinne. Premien er nemlig konas vekt i øl.

Forklaringa på de estiske suksessene er framfor alt den revolusjonerende teknikken de har utvikla. Kona henger med hodet ned på ryggen til mannen. Denne gangen deltok 36 par fra 8 land, og de fleste benyttet seg av den såkalte estiske stilen. Løypa er 254 m lang og utstyrt med flere hinder. Ei vanngrav som er en meter djup, setter kona på en hard prøve ettersom estisk stil betyr at hun forserer grava med hodet under vann. De raskeste utøverne tilbakelegger løypa på ca. halvtannet minutt.

Estisk etappeseier

Ingen kunne gjøre noe med den fotsterke amerikaneren Armstrong; han vant sykkelrittet Tour de France enda en gang. Underveis kom imidlertid den estiske pedaltrækkeren **Jaan Kirsipuu** inn til seier på tredje etappe. I den harde konkurransen var det en bragd bare det, og estiske aviser slo seieren stort opp – like stort som norske aviser slo opp nordmannen Thor Hushovds seier på en seinere etappe.

Glatte gater?

Blir det glatt til vinteren? Tallinn investerte forrige vinter 175 000 EEK i en brosjyre som ble trykt i 180 000 eksemplarer i den hensikt å advare mot glatte veier. "Gå med korte skritt og uten hastverk!" er ett av mange gode råd. Det ville vi egentlig trodd var selvsagt.

Et bedre råd er det som oppfordrer til refleksbruk. Samme råd har for øvrig vært propagert i årevis på mange måter. Hittil har rådet prelet av på sta estere som mener at de ikke vil la seg diktere.

Hjelp til trengende

Den tyske Hansa kunne ikke i mellomalderen forutse hvilke behov som skulle oppstå i Gamlebyen i Tallinn. Da et offentlig toalett ble utplassert, var det spesialdisainet, og med montering på Toompea kom det på EEK 2,3 millioner. I et land med svak toalettkultur fortonet summen seg som astronomisk og selve toalettet ble til spott og spe

for en samlet befolkning da det kom i drift i januar.

Etter hvert må en innse at det har gjort nytte for seg. Det går til og med med overskudd, effektivt som det er med inngang i begge ender slik at to personer kan betjenes samtidig. Allerede blir det planlagt utplassering av flere toaletter. Blant annet vil dette ha positiv virkning på lufta (les: lukta) i Gamlebyen. Forhåpentligvis har turistene råd til å betale den beskjedne summen det koster å lette trykket. Og skulle det bli kødannelser, så er det fin utsikt å glede seg over mens en venter.



Den moderne bekvemmeligheten på Toompea med et av Gamlebyens middelaldertårn i bakgrunnen.
(foto: tf)

Samboerskap

Samboerskap ble vanlig i Estland tidligere enn i Vest-Europa. Et resultat av dette er at en stadig større del av barna blir født utenfor ekteskap. Mens over 80 % av de førstegangsfødende i perioden 1929–44 var gift, ble allerede 1969 mer enn halvparten av barna født utenfor ekteskap.

Det er et tema som ikke ble offentlig belyst i sovjetperioden, men det er et faktum at samboerskap ble den dominerende samlivsforma under den lange okkupasjonen. Samtidig ble de unge – den såkalte komsomolgenerasjonen – seksuelt aktive i yngre alder enn før. De ble det relativt tidlig sammenliknet med Vest-Europa, selv om hippigenerasjonen i vest betydde at utviklinga der gikk i samme retning.

For esterne er det lenge siden hensikten med seksuallivet var å forplante seg. Heller ikke er seksuallivet for esterne bundet til ekteskap og samboerskap. Russerne i

Estland danner en klar kontrast til dette mønsteret. Blant disse debuterer tre av fire seksuelt når de gifter seg.

Mot en europeisk bakgrunn legger en merke til at i motsetning til andre land, har det i Estland aldri vært noen egentlig beibiboom.

Familiemodellen med mannen som forsørger for hjemmeværende kone og barna begynte å vike allerede i den første selvstendighetsperioden. Midt på 1900-tallet hadde kvinnene nådd igjen mennene når det gjaldt utdannelse, og nå er det kvinnene som utdanner seg. Utlendinger undrer seg ofte over estiske "umake par" som kvinnelig professor gift med en murer, eller kvinnelig banksjef gift med en sjåfør osv. Eller, de behøver selvsagt ikke å være gift, de danner i våre dager like gjerne umake samboerpar. (Postimees 20.6.2002, ay)

SS-monument i Pärnu

Utsendinger fra Simon Wiesenthals etterforskningssentral har flere ganger vært svært pågående overfor Estland med krav om etterforskning av mulige eller påståtte jødeforfølgelser. Det har hittil ikke kommet for dagen noe spesielt graverende.

Men det mangler ikke indisier på tyskvennlige holdninger. Dette har gitt vann på mølla både til Moskvas antiestiske propaganda som hevder at esterne er fascistiske av natur, og til etterforskerne fra Wiesenthals kontor som gjentar kravet om oppgjør med nazistiske holdninger.

Når Estland forhandler om EU-medlemskap, bestreber seg på å polere fasaden og skape et positivt inntrykk av seg selv. Det var derfor litt av et tilbakeslag da det i juli ble reist et krigsmonument midt i Pärnu med en bronserelieff som viser en bevæpnet soldat i SS-uniform. Teksten under relieffen lød: For alle estiske soldater som i Estlands andre frihetskrig falt for hjemlandet og for et fritt Europa 1940–1945.

Pärnu med den flotte badestranda kaller seg sommerhovedstad. Tilstrømningen av utenlandske turister og andre tilreisende er enorm i sommermånedene. Et monument som dette i en av byens parker kunne ikke unngå å bli lagt merke til. Det fikk ikke stå der så lenge før myndighetene fjernet det 23. juli og kjørte det vekk. Men hvordan kunne det i det hele tatt bli oppsatt? Både russiske og andre utenlandske nyhetsbyråer slo saken stort opp.

Inntektsskilnad

Russarane i Tallinn har ei gjennomsnittleg inntekt som ligg 20 % lågare enn gjennomsnittet for estarane. Dette går fram av ei gransking som vart offentleggjort i midten av juni. Om skilnaden er klar, så betyr dette likevel ei stor utjamning, for i 1999 var skilnaden 33 %. Dersom ein samaliknar lønnsforholda i heile landet, ligg russaren i gjennomsnitt berre 12 % lågare.

Russarane arbeider for det meste i industrien og transporten, og innanfor desse felta har det dei siste åra vore mange konkursar og innskrenkingar. Ser ein på kven som har kvitsnippyrke, så er dei fleste estarar. I byggebransjen, i hotellbransjen og i utdanningssektoren er det relativt sett like mange estarar og russarar. I bankvesenet er det stor estisk dominans.

Relativt like delar av russarar og estarar lever under fattigdomsgrensa. Det som dreg opp på den estiske sida, er at relativt sett fleire estarar tener meir enn det som er gjennomsnittleg innkome for alle arbeidstakarar rekna under eitt. (Postimees 20.6.2002, ay)

Sentralfengslet i Tallinn

Mange kjente personer har tilbrakt ei kortere eller lengre tid innenfor på sentralfengslet i Tallinn – det beryktete Patarei. Murene der har vært vitne til mye lidelse og menneskelig tragedie. Nå er det gjort avtale om en annen bruk. Fangene skal blant annet flyttes til det nye fengslet i Tartu.

Ny eier er Kunstakademiet som for tida har det ganske trangt i Tallinn sentrum. Før innflytting i 2005 skal bygningene pusses opp til en pris som er anslått å ligge på omkring 140 millioner EEK.

På de 20 000 m² i Patarei er det også meningen å finne plass til det nye universitetet som er under etablering i Tallinn (jf. Estlands-nytt 2, 2002).

MINI- STYRER NORD- PARTI	S	P	KLOSTER MELKE- BERIGT	STREVE SLETTE	M	NORD- MANN TIL STATSRAAD	M	LAARS FOR- NAVN	LAND I AFRIKA HUND	G	TIL- LATE
FOR- FATTER 1928 SØKE	S	I	M	K	A	L	A	S	MULMÅL PRESI- DENT	H	L
KAM- ME	G	R	E	ÖSEL	S	A	A	R	E	M	A
FOR- FATTER 1928 SØKE	N	I	I	T	SVERIGE (POE- TISK)	TALL FUGLEN	A	T	T	E	N
STIGER TRANE	L	E	T	E	ØYNER SPRÅK	S	E	R	SKRAM- MEL HØSTEV	T	R
FOR- FATTER 1958	K	A	R	E	V	A	F	E	I	TIDL. STATS- MINIST.	U
STIGER TRANE	I	SJØBYR NITTS FORNMA	I	S	E	SAR- MERKE AKE	A	R	R	TALL TAU	T
Ø	V	E	BY SMART	T	A	R	T	U	BEN- LYS- KILDEN	R	A
K	I	L	L	I	OBS!	E	STIGER LEVTE	E	S	E	R
E	NEF- LEDER UTØY	L	U	S	FRØS- SET VANN	N	B	EDEL- STEIN TRESOR	O	P	A
R	TI- KIEMPER	E	R	K	I	N	O	L	I DAG	N	A
FOR- FATTER 1944	U	N	T	SANSE	S	E	R	A	U	D	FISK

For 100 år sidan

Vi plukkar med oss nokre hendingar frå *XX sajamdi kroonika* (Krønike for det 20. hundreåret), Sjå omtale av dette verket i spalta Bøker side 27

- Nikolai I -gymnasiet i Tallinn får våren 1902 brev frå ein del foreldre som ber om at elevar som har lyst til det, må få undervisning i estisk. Det blir gitt løyve på det vilkåret at foreldra betaler og at det skjer utanfor ordinær skoletid.
- Tallinn, Tartu og Narva har besøk av Ibsen-teateret i Berlin som spelar *Hedda Gabler*, *Gengangere* og *Rosmersholm*.
- I april blir det oppretta regulært skipssamband mellom Tallinn og København. Dampskipet Botnia tek turen fram og tilbake mellom dei to byane ein gong i veka.
- I august møtest leiarane for Europas to stormakter i Tallinn. Keisarane Nikolai 2 og Vilhelm 2 har drøftingar om bord på det tyske skipet Standart. Denne hendinga er framifrå skildra av Jaan Kross i romanen *Professor Martens' avreise* (1984, på norsk 1994). Vilhelm gjekk ikkje i land, men Nikolai nytta høvet til å sjå seg om i byen.

Kryssord

ESTL- VENN 2001	KULTUR- SENTER SLIT	DREIE	STORT LAND	FORF. 1904- 1970	MAK- TER	UTLØP DIRI- GENT		
		→					FORF. 1892- 1970	
SONATE- KOMPO- NIST ELV →			POPUL- LÆRT		SAVE- UNGE STUDERE			
			KLOKKE TIDL. STATS- MIN.		PLAS- SERTE SVAR		FAR- BREGD	
EST- LAND	FORF. 1944- FOTTEY		BE- SØKE SMILE					
BY I NORD ↳	SEIL- SKIP GATE →					STEI- NER FIRE		
				FOR- SORG	BE- LEGG LØFTE			TYNN
LITT BANN- ING ↳		FORF. 1928-	SMILE TIDL. STATS- MIN.		KLOK DEL AV PLAGG			
	STARTE FØ					DESI- LITER LØVTRE		
GA I VANN NEF- LEDER ↳	NA DAL- SIDE	→			FRED OPP- DRETT		UT- ROP	
			SKULP- TØR					
MELKE- DYR				FORF. 1920- 1999				

Kort sagt

I sommar døydde den eldste personen i Estland. Ho heitte Aliide-Julianne Pedrause, budde i Tartu og hadde fylt 106 år i januar.

Maria Tomson er gjennom tidene den estaren som har levd lengst. Ho var frå Holstre, var fødd i 1853 og døydde 112 år gammal i 1966.

Gjennomsnittleg månadslønn i Estland i 2001 var 5510 EEK, timelønna var 31,91 EEK.

Nesten 100 000 estiske pass blir forelda i år. Dei daterer seg frå det store passrusjet like etter sjølvstendet.

Per 1. januar sat det 4775 personar i estiske fengsel. Av desse var 3270 allereie dømde.

Når det er høgsesong, får du eit kilo jordbær for 20–25 EEK på torget i Tallinn.

Øya Hiiumaa lyser positivt på kriminalstatistikken. Av dei 3270 straffedømde i estiske fengsel per 1.1.2002 høyrde berre 8 heime i dette området.

Estisk politi har bestilt 9000 politislips med gummistrikk. Slipsa skal vera mørkeblå med politiemble. Med gummistrikk er det tryggare.

President Arnold Rüütel vart 7. juni kreert til æresdoktor ved landbruksvitskapeleg fakultet, Helsingfors universitet.

I mai vart mange skuleelevar på Saaremaa ramma av hjernehinnebetennelse. Årsaka til den spreinga var at barna ikkje var flinke nok til å vaska hendene.

På fem år har 63 personar søkt asyl i Estland. Fire søknader er innvilga.

Politiet har funne ut at det er ca. 3000 aktive prostituerte i Estland. Meir enn halvparten er under 25 år.

Finske menn utgjer halvparten av kundane til dei prostituerte kvinnene i Estland. Ein fjerdepart er andre utlendingar og ein fjerdepart er lokale estarar.

Tollen i Tallinn kom 9. mai over eit vareparti som kom frå Hamburg og inneheldt 9000 par med falske sko. Nesten halvparten var merkte Nike.

I mai vart det i Tallinn registrert 354 nyfødde. I same perioden døydde 485 av innbyggjarane. Det vart registrert 113 ekteskap og 135 skilsmisser.

I Noraust-Estland tok politiet i juli to karar som ikkje var edru bak rattet. Alkometeret stansar på 4, så vi får aldri vita kor mange promille dei eigenleg hadde i blodet.

Hamna i Tallinn er blitt den største i Baltikum. Første halvår 2002 passerte Tallinn dei latviske konkurrentane Ventspils og Riga.

Sommaren 2002 var det nesten 40 internasjonale arbeidsleirar i Estland. Deltakarane var ungdommar frå ulike land. Meir enn 200 estiske ungdommar drog til leirar i andre land.

Gjennomsnittleg kvar tredje person i Tallinn har eigen bil. Trafikkplanleggjarane vil ha folk til å nytta offentlege kommunikasjonsmiddel i byen.

Bilsalet i Estland gjekk i juni opp 15 % samanlikna med same månad i fjor. Av totalt 5037 selde bilar var 1306 personbilar. Peugeot og Toyota var mest etterspurde.

Kurs i estisk

Frå Bergen melder **Olvar Engebø** at Baltisk Club, i samarbeid med Folkeuniversitetet i Bergen og andre gode krefter, har fått til kurs i estisk. Kurset tek til 24. september i lokala til Folkeuniversitetet i Bergen sentrum. Lærer er **Ülle Vahtra Sohlberg**. Som namnet viser, er ho ekte estar. Ho har budd fleire år i Bergen, så ho har ikkje problem med norsk heller.

Det er tanken at ein skal læra å snakka litt estisk, også få trening i å skriva språket. Dersom tilstrøyminga og iveren er stor, vil det bli høve til å gå vidare til følgjande trinn. Kurset vil kosta rundt 1500 ut dette året. Sjå elles kunngjering side 43.

Ikkje berre blir det kurs i estisk. Det skal også bli latvisk og litauisk i Bergen. Faktisk er litauisk først ute i og med at startskotet for dette kurset går 23. september, mens dei to andre kursa kjem i gang dagen etter.

Baltisk Club i Bergen har arbeidd i over to år for å få til desse kurstilboda. Det er eit flott tiltak, og Estlandsnytt spår at det vil finnast mange interesserte elevar i Bergen og omland.

Olvar Engebø kallar tilbodet unikt, og det kan ein gjerne vera einig i. Han minner vidare om det dei siste åra har kome ut både lærebøker og ordbøker slik at det finst eit lett tilgjengeleg materiale å nytta. Det må også motivera mange at kontakten med Baltikum heile tida blir utvida.

Når det gjeld det estiske, kan Norsk-estisk forening hjelpe deg å få tak i delar av materialet. Og bur du så langt frå Bergen at det ikkje let seg gjera å gå på kurs der, så kan det tenkjast at Norsk-estisk forening kan gjera noko for deg likevel. Best oversyn over tilboda andre stader i landet har turid.farbgred@kolumbus.fi, tlf. +358 9 477 1 488.

Estisklæreren



Ülle Vahtra Sohlberg

Estisklæreren i Bergen heter Ülle Vahtra Sohlberg. Hun er født i Tartu, men gikk på skole i Tallinn. Etter videregående skole studerte hun estisk språk, litteratur og pedagogikk i 5 år ved den pedagogiske høgskolen. Deretter var hun flere år språklærer og klassestyrer før hun tok etterutdannelse i engelsk.

Etter at hun giftet seg med en nordmann i 1999, flyttet hun til Norge og bor i Bergen. De to barna er 6 og 12 år gamle.

Ülle har studert norsk (trinn 1–3) på Universitetet i Bergen. Hun tok også datakurset og har avlagt tilleggspørve for utelandske lærere. Dermed er utdanning og pedagogisk kompetanse godkjent slik at hun kan søke stillinger i den norske skolen.

Der har hun for øvrig vært engasjert av Bergen kommune allerende fra år 2000 som estisk morsmålslærer. Hun har fem elever i alderen 6 til 12 år. De forbereder et fint program til jul og til nasjonaldagen 24. februar, og prøver i det hele tatt å holde de estiske tradisjonene i hevd.

Ülle blir ofte spurt om hva som er den største forskjellen på estisk og norsk skole. Svaret er at i Estland legger en større vekt på faktakunnskap, i den norske skolen er det mer kreativitet. I undervisningen sin prøver hun å kombinere det beste fra begge systemer.

Ülle setter 24. september i gang med estisk språkkurs for voksne ved Folkeuniversitetet i Bergen. Hun håper på god deltakelse på kurset, og vil ønske alle elever velkommen!

Adresser og telefonnummer

Om ein ringjer frå Noreg til Estland og nyttar det vanlege telefonnettet, skal ein først tasta 00 372. Så legg ein til innanlandsk estisk retningsnummer og til slutt abonnentnummer, f.eks. til Tartu: 00 372 7 123456.

Når ein ringjer rikstelefon innanfor Estland, skal ein først tasta 0, deretter innanlandsk retningsnummer, så abonnentnummer, f.eks. til Tartu: 07 123456. Lokalt trengst det ingen retningsnummer først.

Frå Estland til Noreg tastar ein først 00 47 og deretter det norske abonnentnummeret med åtte siffer. Med mobiltelefon startar ein med +47 og deretter abonnentnummeret.

Ringjer ein med norsk mobiltelefon til nummer i Estland, tek ein først det estiske prefikset +372. Ringjer ein til ein estisk mobiltelefon, skal ein tasta +372 50 (Eesti mobil telefon) eller +372 55 (Q GSM) eller +372 56 (radiolinja) og så abonnentnummeret.

Estlands-nytt tek ikkje ansvar for eventuelle feil. (TF)

I Estland:

Kgl. Norsk Ambassade (Norra saatkond),
Harju 6, EE 15054 Tallinn, tlf. 6-271 000,
faks 6-271 001, e-post: noram@uninet.ee.
Ambassadør: Per Kristian Pedersen.

Nordisk ministerråds informasjonskontor (Põhjamaade ministrite nõukogu infobüroo), Lai 29, EE 10133 Tallinn,
tlf. 6-273 100, faks 6-273 110, e-post:
info@nmr.ee, www.nmr.ee.

Nordisk ministerråds informasjonskontor (Põhjamaade ministrite nõukogu infobüroo), Raekoja plats 8, EE 51004
Tartu, tlf. 7-423 625, faks 7-441 241,
e-post: madis@nmr.ee.

Eesti institutt, Suur-Karja 14, Postkast
3469, EE 10140 Tallinn, tlf. 6-314 355,
faks 6-314 356, e-post: einst@einst.ee.

Eesti-Norra Selts (Estisk-norsk forening),
leiar Eha Vain. Adresse, telefonnummer,
faks og e-post som for Nordisk
ministerråds informasjonskontor i
Tallinn.

Tartu norra selts (Norsklaget i Tartu),
lagsleiar: Meelis Joost, tlf. +372 50
14164, adresse som for Nordisk
ministerråds informasjonskontor i Tartu,
e-post: meelis@hotmail.ee.

I Noreg:

Estlands ambassade, Parkveien 51, 0256
Oslo, tlf. 22 54 00 70, faks 22 54 00 71,
residens: Oscarsgate 26 B, 0244 Oslo.
Ambassadør: Peep Jahilo.

Estlands æreskonsul i Bergen, Tor Øystein
Enge, tlf. 55 21 54 00, faks 55 21 54 25,
Fortunen 1, Pb. 1124 Sentrum, 5809
Bergen, e-post: enge@stieglers.no.

Estlands æreskonsul i Trondheim, Trond
Bernhard Brekke, tlf. 73 80 21 50,
faks 73 80 21 60, Schultzgata 1, 7013
Trondheim.

Eesti Selts Norras (Det estiske selskap i
Norge). Leiar: Orvika Rosnes,
tlf. 22 38 11 26,
e-post: eesti.selts@oslo.online.no.

Estlandsforeningen i Rogaland, Postboks
581, 4001 Stavanger. Leiar: Torild
Ånestad, tlf. 51 5687 64, faks 51 53 00 79,
tota@rfk.rogaland-f.kommune.no.

Estlandsforeningen i Midt-Norge. Leiar:
Ann-Elin Slettahjell, Presteboligen, 7074
Spongdaal, tlf. 72 83 55 94, e-post:
aesletta@hotmail.com.

Foreningen Norden, Harbitzalleen 24,
0275 Oslo, tlf. 22 51 67 60.

Norsk-estisk forening på nettet: <http://www.partapuoli.com/Eesti/>
Åjourføring blir utført av Kari Helene Partapuoli
som har adresse: parta@post.tele.dk

Onsdagstreff i Norsk-estisk forening

Norsk-estisk forenings medlemmer med venner møtes
andre onsdag hver måned på Cafe Mistral,
Majorstuveien 41, 0367 Oslo.
fra klokka 19.00 og utover.

Kontingenter for Norsk-estisk forening
Hovedmedlem: kr.200,- og familiemedlem: kr. 50,-
Studenter og pensjonister kr.100,-
Bedrift, foreninger kr.300,-

Skriv navnet ditt fullt ut på betalingsgiroen slik at vi vet hvem som betaler.
Vi har fått flere anonyme innbetalinger, kan en av dem være din?

KOHVIKUÕHTU

*Iga kuu esimesel kolmapäeval kell 18.00
on Eesti Seltsi kohvikuõhtu iiri pubis
The Kilkenny Inn (Øvre Slottsgate 20, Oslo).
e-mail: eesti.selts@oslo.online.no*

Kurs i estisk ved Folkeuniversitetet i Bergen

Kurs i estisk begynner 24. september.
Det blir halde tysdagar 18–20 i Bergen sentrum.
Lærer er Ülle Vahtra Sohlberg.
Du kan melda deg på i tlf. 55 55 36 10,
eller du kan klikka deg vidare frå denne adressa:
<http://www.fuhordaland.no>

For opplysningar om kurs andre stader i landet,
ta kontakt med turid.farbregd@kolumbus.fi,
eller med foreininga.

Estisk litteratur

Høsten 2001 var det baltiske kulturdager flere steder rundt omkring i Norden. Det var utstillinger, konserter, foredrag etc. Nasjonalbiblioteket i Estland hadde satt sammen en "litteraturpiknik", dvs. en litteraturutstilling som turnerte utover høsten. I den forbindelse var det også laget en katalog med en kortfattet litteraturhistorisk oversikt for hvert av de tre baltiske land og nærmere presentasjon av noen sentrale forfattere. Estlands-nytt har fått lov til å benytte tekster fra denne katalogen. De er skrevet av **Piret Viires**, nestleder i Estlands forfatterforening.

I. Estisk litteratur før 1900

Røttene til estisk språk og kultur går langt tilbake til ei fjern fortid. Esterne blir regnet til de finsk-ugriske folkeslaga, og ifølge teorier som var vanlige helt fram til slutten av 1900-tallet, ble det antatt at forfedrene hadde hatt sine bosteder i Uralområdet. Derfra begynte de vandringer mot vest. Teoriene gikk videre ut på at esterne kom til Østersjøens bredder for om lag 5000 år siden, slo seg ned og la grunnen til estisk språk og kultur. Imidlertid er det påvist bosetning i de estiske områdene allerede for 10 000 – 12 000 år siden, og esternes genetiske arv blir antatt å være mer enn 18 000 år gammel.

Hos de estiske stammene kom ord-

kunsten tidlig til uttrykk i **folkediktinga**. Størst omfang og høyest kunstnerisk verdi har folkevisene. De er i runometer (på estisk *regivärss*), som var særegent også for de andre stammene rundt Finskebukta. De viktigste virkemidlene er trokeisk

→ side 29



Anton Hansen Tammsaare (1878–1940) er for mange den store klassikeren som burde oversettes til alle kulturspråk.



Norsk-estisk forening (Norra-eesti ühing)

Nettsted: <http://www.partapuoli.com/Eesti/>

Leder: **Martin Killi**, Gamleveien 27 a, 1406 Ski, tlf. 64 87 01 13.

Henvendelser om medlemskap til: **Siri Berg**,

Lerdalsgate 22 b, 2010 Lillestrøm, tlf. 63 89 98 31.

Kasserer: Svein Hagelund, Dalsåsen 102, 1285 Oslo.

NEF postgirokonto 0540 084 5486